DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.14545802

ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

ପର୍ଯ୍ୟାବରଣ ଓ ଆଦିବାସୀ

ଆଲୋକ ବରାଳ

ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାର :

ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ ସହିତ 'ପ୍ରକୃତି' ବା 'ପରିବେଶ' (Nature) ଓ 'ପର୍ଯାବରଣ' (Environment) ସହିତ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଯୋଡ଼ିହୋଇରହିଛି ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଜୀବନ-ଜୀବିକା । ସେମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ-ଆର୍ଥନୀତିକ-ଧାର୍ମିକ ସର୍ବୋପରି ସମଗ୍ର ଜୀବନ-ବୃର ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ଏକକ ହେଉଛି ଏହି ପୃଥିବୀର ପ୍ରାକୃତିକ ବିଭବ । ତେଣୁ ପ୍ରକୃତି ସେମାନଙ୍କର ନିରାଜନାର ଉତ୍ସ, ସେମାନଙ୍କ ଦେବୀ-ଦେବତାଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି 'ଗୋତ୍ର' (Totem); ଏପରିକି ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରେକ୍ଷାରେ ପର୍ଯ୍ୟାବରଣର ସମନ୍ୱୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ । ସେମାନଙ୍କର ପାରମ୍ପରିକ ଜ୍ଞାନକୌଶଳ (Indigenous Knowledge System) ଅଦ୍ଭୁତ ଭାବେ ପର୍ଯ୍ୟାବରଣର ପ୍ରାକୃତିକ ସଂରଚନା (Ecosystem)କୁ ଧରିରଖିପାରିଛି । ଯାହାକୁ ଆମର ଆଜିର ସମୟରେ ପାରମ୍ପରିକ ବିଜ୍ଞାନ (Indigenous Science) ବୋଲି କହିପାରିବା । ସେହି କ୍ରମରେ 'ପବିତ୍ରବନ' (Sacred Grove),'ଗୋତ୍ର' (Totem), 'ପ୍ରକୃତି-ପୂଜା' (Nature Worship), ବନ୍ୟପଶୁ-ପକ୍ଷୀସମୂହ (Wild-Life) ତଥା ସ୍ୱୀୟ ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ-ଧର୍ମୀୟ ଜୀବନବୋଧ ସହିତ ନିବିଡ଼ଭାବେ ଜଡ଼ିତ ପର୍ଯ୍ୟାବରଣର ବିବିଧ ଦିଗର ଅନୁଶୀଳନ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ମୌଳିକ ଆଶୟ । ଅନୁରୂପଭାବେ ଆଦିବାସୀ ଅସ୍ମିତାର ସଂରକ୍ଷଣ ନେଇ ସନ୍ତୋଷ ଓ କ୍ଷୋଭ ଉଭୟର ପରିଶୀଳନ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ହାର୍ଦ୍ଦିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଅଟେ ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ:

ପ୍ରକୃତି, ପର୍ଯ୍ୟାବରଣ, ଆଦିବାସୀ, ପବିତ୍ରବନ, ଗୋତ୍ର, ଆଦିବାସୀ-ଦେବାଦେବୀ, ବୃକ୍ଷ-ପୂଜା, ପ୍ରକୃତି-ପୂଜା ।

'ପ୍ରକୃତି' ବା ପର୍ଯ୍ୟାବରଣ (Nature/Environment) ଓ ଆଦିବାସୀ (Tribe)ଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଆକଳନ ବେଳେ ଅନେକ କଥା ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଯେତେବେଳେ ଆମେ ଆଦିମ ଅଧିବାସୀ-ବନବାସୀ-ଜନଜାତି ଭଳି ବିକଳ୍ପ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର କରୁଛୁ; ସେତିକିବେଳେ ସ୍ୱତଃ ଆମେ ସେ ସମ୍ପର୍କର ସୂତ୍ରକୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିସାରିଛୁ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ 'ପ୍ରକୃତି' ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ଯାହାକି ସେମାନଙ୍କ ପାରମ୍ପରିକ ଗୋଷ୍ଠୀ-ଜୀବନ ଏବଂ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ ତଥା ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟିର ଦର୍ପଣ ବୋଲି କହିପାରିବା । କାରଣ ମା'-ମାଟି (Mother Earth)କୁ ସବୁର କେନ୍ଦ୍ରରେ ରଖି ସ୍ୱୀୟ ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ-ଆର୍ଥନୀତିକ-ଧର୍ମୀୟ ଜୀବନର ପରିକଳ୍ପନା କରିଛି । ଜନଜାତି ମଣିଷ ପ୍ରକୃତିର ସନ୍ତାନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ପ୍ରକୃତିର ବିନାଶରେ ନୁହେଁ ପ୍ରକୃତିର ପାରମ୍ପରିକ ସଂରଚନା ଓ ନୂତନ ସର୍ଜନରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇଥାଏ । ଯାହାକି ତାର ପାରମ୍ପରିକ କୃଷି ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ବସ୍ତୁର ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ସଂଶାଧନରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିହେବ । ଜନଜାତି ମଣିଷଙ୍କର ରହିଛି ସ୍ୱୀୟ 'ପାରମ୍ପରିକ ଜ୍ଞାନର ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି' (Indigenous Knowledge System), ଯାହାକି ତା'ର

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ

Quick Response Code:

Available online at : https://pracheenews.com/

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14545802
Article No - BPP00242

ଯୋଗାଯୋଗ :
ଡ. ଆଲୋକ ବରାଳ, ବରିଷ୍ଠ ସହାୟକ ଅଧ୍ୟାପିକ (ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ)
ଓଡ଼ିଶା କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, କୋରାପୁଟ ।
Email: abaral@cuo.ac.in
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-6962-9522

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୨.୮.୨୦୨୪	୧୦.୧୦.୨୦୨୪	୨୫.୧୧.୨୦୨୪	୧.୧୨.୨୦୨୪

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ବରାଳ, ଆଲୋକ; ୨୦୨୪ । : **ପର୍ଯ୍ୟାବରଣ ଓ ଆଦିବାସୀ** । ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ । ଭାଗ :୧୦, ସଂଖ୍ୟା : ୯; ପୃଷ୍ଠା :୯-୧୯ ।

ଜୀବନଧାରାକୁ ପୁଷ୍ଟିତ କରି ରଖିଆସିଛି ଅନେକ ଅତୀତରୁ । ସେମାନେ ନିଜର ପାରମ୍ପରିକ ଜ୍ଞାନରୁ ପୃଥିବୀର ଆଦିମ ପ୍ରାକୃତିକ ସଂରଚନା (Ecosystem)କୁ ସୁସଜ୍ଜ ଓ ସଂରକ୍ଷିତ କରିଆସିଛନ୍ତି, ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ତାହାର ସମାଧାନ ମଧ୍ୟ କରିଆସିଛନ୍ତି । ଆଦିମ ଜନଜାତିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରାକୃତିକ ପୃଥିବୀ(Sacred World)ଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ଅଟେ । ତା'ର ଏକ ଅଂଶ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପବିତ୍ର ଧରିତ୍ରୀର ହିଁ ଅବିଭକ୍ତ ଅଂଶ ଅଟନ୍ତି । ତାହା ହିଁ କାରଣ ସେମାନେ ପ୍ରକୃତିକୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଭାବେ ସଂରକ୍ଷିତ ରଖିବାରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଜଳସମ୍ପଦର ସୁରକ୍ଷା, ମୃତ୍ତିକା ସଂରକ୍ଷଣଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଜଙ୍ଗଲ ତଥା ଜଙ୍ଗଲର ଜୀବଜନ୍ତୁମାନେ ସେହି ପବିତ୍ରତମ ପୃଥିବୀର ଅଂଶ ଭାବେ ବିଚାରରୁ ଜନଜାତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବେ ସଚେତନତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିବା । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରାକୃତିକ ଜଳଉତ୍ସକୁ ଦେବତାମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ସ୍ରୋତ ଭାବେ ଦେଖନ୍ତି ଜନଜାତି । ମୃତ୍ତିକାକ୍ଷୟ ନହେବା ପାଇଁ ସେ ଜମିରେ ବାନ୍ଧିଛି ପଥର, କରିଛି ସୋପାନ ଆଉ ପାହାଚ । ଜମି ଓ ଭୂମିକୁ କରିଛି ପୂଜା । ବୃକ୍ଷକୁ ଦେବତାର ଆସ୍ଥାନ ଭାବିଛି । ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କୁ ପାହାଡ଼ ଆଉ ଗଛରେ ପୂଜିଛି । ଜୀବଜନ୍ତୁ-ସରୀସୃପଙ୍କୁ ନିଜ ଜୀବନର ପ୍ରତିଚ୍ଛବି ଭାବି ସେମାନଙ୍କୁ କରିଛି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆଉ ସମ୍ମାନ । ପ୍ରକୃତିର ମୌଳିକ ଶକ୍ତିସ୍ରୋତ (Natural Recourses)ଙ୍କୁ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ନିଜକୁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରି ନିରାଜନା କରିଛି । 'ପ୍ରକୃତି' ଓ 'ଆଦିବାସୀ' ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଲୋଚନା ବେଳେ ଏଭଳି ଅନେକ ପ୍ରେକ୍ଷାର ଅବତାରଣା କରାଯାଇପାରେ । ନିମ୍ନରେ ସେହିଭଳି କେତେକ ବିଶେଷ ଅନୁଷଙ୍ଗଙ୍କୁ ଆଧାର କରି ଏହି ବିଷୟକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜାତିଙ୍କ ପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ :

'ପବିତ୍ରବନ' (Sacred Grove) ଓ 'ଆଦିବାସୀ':

ପବିତ୍ରବନ (Sacred Grove) କହିଲେ କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ଜନଜାତି ସମୂହଙ୍କଦ୍ୱାରା ଧର୍ମୀୟ-ସାଂସ୍କୃତିକତା ଆଧାରରେ ଗଢ଼ିଉଠିଥିବା ସଂରକ୍ଷିତ ଜଙ୍ଗଲାଂଶକୁ ବୁଝାଏ । ମୂଳ ଅଧିବାସୀ (Aborigine)ଙ୍କ ଗଛ-ବୃକ୍ଷ-ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କ ସହିତ ଏକପ୍ରକାର ଲୌକିକ-ଆଧାତ୍ମିକ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି । ସେହି ସମ୍ପର୍କ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ପବିତ୍ରବନ । ନିଜକୁ ମା'-ମାଟିର ଅଂଶ ଭାବୁଥିବା ମୂଳ ଅଧିବାସୀଙ୍କ ନିଜ ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଭିତ୍ତିରେ ପବିତ୍ର ବୃକ୍ଷ ସହ ଏକ ଆସ୍ଥା ଜଡିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ : "Sacred groves or sacred wood are groves of trees and have special religious importance within a particular culture." ଯେଉଁ କାରଣରୁ ହେଉନା କାହିଁକି ତାହା ଏକପ୍ରକାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଙ୍ଗଲ ସୁରକ୍ଷାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇଥାଏ । କହିବାରେ କୌଣସି ଦ୍ୱିଧା ନାହିଁ ଯେ କ୍ରମିକ ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ ବେଳରୁ ଜନଜାତି ମଣିଷ ସବୁ ସମୟରେ ଏହା କରି ଆସିଥିଲା । ଯିଏ ବୁଝିଥିଲା ସେଗୁଡିକ ପ୍ରାକୃତିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱକୁ । ବୁଝିଥିଲା ପ୍ରାକୃତିକ ପର୍ଯ୍ୟାବରଣର ସନ୍ତୁଳନ ସହିତ ଏହାର ସମ୍ପର୍କ ଏବଂ ଜାଣିଥିଲା ବନସ୍ପତିର ଔଷଧୀୟ ମୂଲ୍ୟକୁ । ପ୍ରାକୃତିକ ଜୈବବିବିଧତା ଏବଂ ସଂରକ୍ଷିତ ଔଷଧୀୟ ଗଛ-ବୃକ୍ଷ ଓ ବନ୍ୟପ୍ରାଣୀ ଏହି ଅଂଶରେ ସୁରକ୍ଷିତ ରହିବା ପଛରେ ରହିଛି ତତ୍‌ସଂଲଗ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ଭାବନା ଓ ଆସ୍ଥା ସହିତ ଜଡିତ ଧର୍ମୀୟ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଆସ୍ପୃହା । ଆଉ କୁହାଯାଇପାରେ ଉକ୍ତ ସୁରକ୍ଷିତ ଜଙ୍ଗଲାଂଶ ହିଁ ସମଗ୍ର ଜଙ୍ଗଲର ନିଶ୍ୱାସ ଓ ପ୍ରଶ୍ୱାସ । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅରଣ୍ୟ ପାଖରେ କିମ୍ବା ଅରଣ୍ୟ ଭିତିରି ଅଞ୍ଚଳରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ସଚେତନତା କିମ୍ବା ପାରମ୍ପରିକ ବିଶ୍ୱାସରୁ ଅସ୍ପଶ୍ୟ ବନଭୂମି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥାଏ ପବିତ୍ରବନରେ । ପବିତ୍ରବନରେ ସେମାନଙ୍କ ଦେବାଦେବୀ ବସବାସ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନେ ଧର୍ମୀୟ ଆସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବେହେଲେ ଜଙ୍ଗଲ ନଷ୍ଟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରିକି ଏଭଳି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ସେଇ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସଂରକ୍ଷିତ ଜଙ୍ଗଲ-ଭୂମି ବ୍ୟତୀତ ମ୍ଧ ଜଙ୍ଗଲର କ୍ଷୟ ଓ ଅନାବଶ୍ୟକ ଜୀବଜନ୍ତୁ ମ୍ଧ ସେମାନେ ମାରି ନଥାନ୍ତି । ଗୋତ୍ରୀୟ ଗଛ-ଲତା-'ଳ-ଫୁଲ ତଥା ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ-ସରୀସୃପ ଆଦିକୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ ବିବିଧ ଗୋଷ୍ଠୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଘାତ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ନଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେହିଭଳି କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂରକ୍ଷିତ ବାନାଂଶ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ପ୍ରାକୃତିକ ବନ୍ୟ-ସଂରକ୍ଷଣର ଉଦାହରଣ ଅଟେ । ଏହା ମ୍ଧ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଏକାତ୍ମକତାର ଅନ୍ୟତମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଭାବେ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ।

ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଏହି Sacred Grove ଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣତଃ (୧) Temple Grove ବା ଦେବାଳୟ ସନ୍ନିକଟସ୍ଥ; (୨) Traditional Grove ବା ପାରମ୍ପରିକ ଭାବେ ଗ୍ରାମଦେବତା ବା ଗ୍ରାମଦେବତୀ ଭାବେ ଖ୍ୟାତ ଅଞ୍ଚଳ; (୩) Burial Grove ବା ଶ୍ମଶାନ ସଂଲଗ୍ନ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜଙ୍ଗଲ (Forest-Patches) ଭାବେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଏପରିକି ଅନେକତ୍ର ଏହାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ରହିଥାଏ ଅନେକ ଲୋକମିଥ୍ ଓ କିଂବଦନ୍ତୀ । ସମଗ୍ର ଭରତରେ ୧୪, ୦୦୦ରୁ ଅଧିକ ପବିତ୍ରବନ ରହିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଅନୁରୂପ ଭାବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହାର ସଂଖ୍ୟା ୨୧୬୬ରୁ ଅଧିକ ଅଟେ । ୨୦୧୬ ମସିହା ବେଳର ଏକ ତଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ କୋରାପୁଟରେ ୧୬୯ଟି ପବିତ୍ରବନ ଥିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ହେଉଥିବା ସ୍ଥଳେ ୨୦୦୦ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅନ୍ୟ ଏକ ତଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାରେ ଏହାର ସଂଖ୍ୟା ୩୨୨ରୁ ଅଧିକ ଥିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ପବିତ୍ରବନର ଅନେକ ଉଦାହରଣ । କୋରାପୁଟର କୁନ୍ଦୁଲିରେ ୧୧ଗୋଟି, ସାଡ଼ାମରେ ୧୧ଗୋଟି,

ରାଜୁପୁଟରେ ୯ଗୋଟି, ସୁବାଇରେ ୧୮ଗୋଟି, ଦୁଧାରୀରେ ୧୧ଗୋଟି, ଗୁଣ୍ଡାପୁଟରେ ୮ଗୋଟି, ଦଳେଇଗୁଡ଼ାରେ ୧୪ଗୋଟି, ନୁଟଲରେ ୭ଗୋଟି, ପାକଝୋଲାରେ ୧୬ଗୋଟି, ଖୁଡିରେ ୨୪ ଗୋଟି, ରେଙ୍ଗାରେ ୮ଗୋଟି, ହାଟଗୁଡାରେ ୧୩ଗୋଟି, କାଣ୍ଡିରେ ୧୩ ଗୋଟି ଛୋଟ-ବଡ ପବିତ୍ରବନ ଥିବା ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଆଲିଗାଁର ବିଶେଷତଃ ପରଜାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ରବନରେ ଗଙ୍ଗାମା' ପୂଜା ପାଉଥିବା ସ୍ଥଳେ ମାଳୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମାଉଳିମାରେ ମହାପ୍ରଭୁ; ପାଇକ-ଦୋରା-ମାଳି ଆଦି ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭୈରବଗୁଡାରେ ଭୈରବୀ ଦେବୀ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । ପରଜା –ଶୁଣ୍ଢୀ-ମାଳୀ-ପାଇକ-କନ୍ଧ-ପରଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦୁଧାରୀରେ ଶିବଦେବ; ପରଜା ଆଦିବାସୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ମାଳିଦୁସରାରେ ଗଙ୍ଗାମା' ତଥା ଗଉଡ-ଡମ୍ବ-ଗାଦବା-ପରଜାଆଦି ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଣ୍ଟାବାଉଁଶୁଣୀରେ କଣ୍ଟାବାଉଁଶୁଣୀ ଦେବୀ ପୂଜିତ ହେଉଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ। କୋରାପୁଟର ପ୍ରାୟ ଗାଁରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିବା 'ନିଶାଣୀମୁଣ୍ଡା'କୁ ମଧ୍ୟ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପବିତ୍ରବନର ଅନ୍ତର୍ଗତ କରାଯାଇପାରେ। କାରଣ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ଗାଁ ବସେ ସେତେବେଳେ ସେ ଗ୍ରାମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିଗରୁ ପୂଜା ସହିତ ସଂଗୃହୀତ ମାଟିକୁ ଏକ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ ଭାବେ ନିର୍ବାଚନ କରି ସେଠାରେ ସଂଗୋପିତ କରି ସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥାଏ । ସେହି ମାଟିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ବୋଲି ବିଚାର କରିଥାନ୍ତି ବିଶେଷତଃ ପରଜା ଆଦିବାସୀମାନେ ତଥା ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ମାଳୀ-ରଣା-କୁମ୍ଭାର ଆଦି ଲୋକେ । ଦିଆଲି ଓ ଚଇତ ଆଦି ପରବ ବେଳେ ତଥା ଅନ୍ୟ କେତେକ ସମୟରେ ସେଠାରେ ପୂଜା ଆଦି କରାଯାଇଥାଏ। କେହି କେହି ମାଟି ଦେବତା ବା ହୁଣ୍ଡି ଦେବତା ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଥାନ୍ତି। ପବିତ୍ରମାଟିକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରିବା ପାଇଁ ପିଣ୍ଡି ମଧ୍ୟରେ କିମ୍ବା ବଡ଼ ବଡ଼ ପଥର ଦେଇ ରଖାଯାଇଥାଏ। ତେଣୁ ପ୍ରାୟତଃ 'ନିଶାଣୀମୁଣ୍ଡା' ସ୍ଥଳୀରେ ପଥର ସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ତା' ସହିତ ସେଇ ବସୁମାତା ସହିତ ସଂଲଗ୍ନ ବୃକ୍ଷ ଆଦି ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇ ସେଠାରେ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପବିତ୍ରବନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାରେ ଏହି 'ନିଶାଣୀମୁଣ୍ଡା' ମାଟି ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ବୃକ୍ଷ ସଂରକ୍ଷଣର ପ୍ରତୀକ ଦେବତା ଭାବେ ମଧ୍ୟ ଗୃହୀତ ହୋଇପାରନ୍ତି। ସପ୍ରସଙ୍ଗ କୋରାପୁଟର କଣ୍ଟାବାଉଁଶୁଣୀ ଦେବୀ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ବାଉଁଶ ବଣ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ। କୁହାଯାଏ କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାର ଦାମନଯୋଡି ସଂଲଗ୍ନ ଏହି ବାଉଁଶ ବଣ ଅତୀତରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ବଡ ଥିଲା। ସମ୍ପ୍ରତି ପ୍ରାୟ ୧.୬ ହେକ୍ଟର ପରିମିତ ପରିଧିର ଏହି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂରକ୍ଷିତ ବାଉଁଶ ଜଙ୍ଗଲ ଦେବୀ କଣ୍ଟାବାଉଁଶୁଣୀଙ୍କ ଆସ୍ଥାନ ସ୍ଥଳ ହୋଇଥିବାରୁ ଏକ ସୁସଞ୍ଚ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିଛି ତଥା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ଏକ ସଫଳ ପବିତ୍ରବନର ଉଦାହରଣ । ମାଲକାନଗିରି ଜିଲ୍ଲାରେ ବସବାସ କରୁଥିବା କୋୟା ଆଦିବାସୀମାନେ ମହୁଲଗଛରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପବିତ୍ରବନରେ ସୁରକ୍ଷା ଦେଇଥାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ମହୁଲ ଗଛଗୁଡିକୁ । ଯେଉଁଠି ସେମାନଙ୍କର ବିଜାଗୁଡି ବା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆସ୍ଥାନ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ଗ୍ରାମଦେବତୀ ଗୁଡିମାତା ପୂଜା ପାଇଥାନ୍ତି । ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲାରେ ଭୂମିଜ ଜନଜାତିର ଲୋକେ ତାଙ୍କର ଏଭଳି ସ୍ଥଳକୁ 'ଜହିରଥାନ' କହିଥାନ୍ତି । ଏଠାରେ ଜାହିରବୁରୁ, କାରକଟା, ବାଘୁଟ, ଗ୍ରାମଦେବତା, ଦେଓଶାଳି ଆଦି ଦେବାଦେବୀ ପୂଜିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଲୋକବିଶ୍ୱାସ ଅନୁଯାୟୀ ସେମାନେ ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରେତାତ୍ମା ଓ ସଂକ୍ରାମକ ରୋଗ ଆଦିକୁ ଗ୍ରାମ ଭିତରକୁ ଛାଡ଼ି ନଥାନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ପୂଜା-ପାର୍ବଣରେ ସେଠାରେ ଦେହୁରୀ ପୂଜା କରିଥାଏ । ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲାର 'ହୋ' ଆଦିବାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାମକୁ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଦଶାଉଳିଙ୍କୁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟିରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଦେବତା ସିଂଙ୍ଗବୋଙ୍ଗା (ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବତା) ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଜହିରା ଅଞ୍ଚଳ ବା ପବିତ୍ରବନ ଅଂଶରେ ପୂଜିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅନୁରୂପ ଭାବେ ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ରହୁଥିବା କୋଲ୍ହ ଜନଜାତିର ଲୋକେ ଗ୍ରାମର ଶାଳବନକୁ 'ଜହିରା' ବା ପବିତ୍ରବନ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେହି ଜହିରା ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ପୂଜାସ୍ଥଳ ଅଟେ, ଯେଉଁଠି ପୂଜା-ଆରାଧନା-ବଳି-ପ୍ରସାଦ ଆଦି ଅର୍ପଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ଅନୁଯାୟୀ ସେମାନଙ୍କ ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କ ଆତ୍ମା ଜହିରାରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାନ୍ତି। ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲାର ସାନ୍ତାଳ ମାନଙ୍କର ପବିତ୍ରବନକୁ 'ଜାହେର' କୁହାଯାଏ । ସେଠାରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଶାଳ, ଅସନ, ନିମ୍ବ ଆଦି ବୃକ୍ଷ ରହିଥାଏ । ନୂଆପଡ଼ା ଜିଲ୍ଲାର ଭୁଞ୍ଜିଆମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ସୁନାଦେଈକୁ ଯେଉଁଠାରେ ପୂଜା କରନ୍ତି ସେଠାରେ ସଂରକ୍ଷିତ ପବିତ୍ରବନ ରହିଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାର ନୃସିଂହନାଥ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ପାର୍ବତ୍ୟଅଞ୍ଚଳରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ବିଂଝାଲ ଜନଜାତିମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ବିନ୍ଧ୍ୟବାସିନୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି । ଭାଦ୍ରବ ମାସରେ ପାଳିତ ହେଉଥିବା କରମା ପୂଜାବେଳେ କରମାସାନୀଙ୍କୁ ଆବାହନ କରି ଆଣିଥାନ୍ତି ଉକ୍ତ ପୂଜାସ୍ଥଳୀକୁ । କିନ୍ତୁ ପୂଜାପାଇଁ କରମାଙ୍କୁ ବିଂଝାଲମାନେ ତାଙ୍କ ପବିତ୍ରବନ ମଧ୍ୟରୁ ଆଣିଥାନ୍ତି। ପବିତ୍ରବନରେ କରମା ଗଛ ପୂଜିତ ହେଉଥିବାରୁ ସେଠାରେ ଥିବା ଅରଣ୍ୟ ସୁଷମା ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । କାରଣ ସେମାନେ ସେହି ପବିତ୍ରବୃକ୍ଷ ଥିବା ଅଞ୍ଚଳକୁ ଆସ୍ଥାର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥାଏ ।

ପ୍ରକୃତି / ପର୍ଯ୍ୟାବରଣ ଓ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଗୋତ୍ର:

Encyclopedia Britannica ଅନୁଯାୟୀ: "System of belief in which humans are said to have kinship

or a mystical relation with a sprit-being, such as an animal or plant. The entity, or totem, is through to interact with a given kin group or an individual and to serve as their emblem or symbol. The term totemism has been used to characterize a cluster or traits in the religion and in the social organization of many peoples.” କଥାଟିକୁ ସରଳ କରି ଏଭଳି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ବର୍ଗର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସଂକେତ/ପ୍ରତୀକ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ଗୋଷ୍ଠୀ ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହା ଠିକ ଗୋତ୍ର ଭଳି । ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ ସହିତ ଏହା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ-ମଣିଷର ପରମ୍ପରା ତଥା ଏକ ଧର୍ମୀୟ ବିଶ୍ୱାସ ସହିତ ଜଡିତ ବର୍ଗର ସାଙ୍କେତିକ ସ୍ୱରୂପ ଅଟେ । ଏହା ହିଁ ଏକ ବର୍ଗଠାରୁ ଆଉ ଏକ ବର୍ଗର ମଣିଷକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରି ପରିଚିତ କରିଥାଏ । ଏପରିକି ସେମାନେ ଯେ ଏକ ବଂଶ ବା କ୍ଲାନର ଉତ୍ତରାଧିକରୀ ତାହା ଅନୁମିତ ହୁଏ ଏବଂ ବିବାହ ଭଳି କେତେକ ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଏହା ବେଶ ଗୁରୁତ୍ୱ ପାଇଥାଏ । ଜନଜାତିମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ଯେ ଟୋଟେମ ବା ଗୋତ୍ରଗୁଡିକ ପ୍ରାୟତଃ ବିବିଧ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ-ସରୀସୃପ-ଗଛ-ବୃଛ-ଫଳ-ଫୁଲ ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଗୃହୀତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେହି ସମାନ ଗୋତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କର ବିବାହ ହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନେ ଏକ ବଂଶଜ ଭାବେ ନିଜକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ପ୍ରୋକ୍ତ ଜୀବଜନ୍ତୁ-ଗଛ-ବୃଛ ତଥା ବସ୍ତୁଆଦିକୁ ସେମାନେ କୌଣସି ହାନି କରି ନଥାନ୍ତି । ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କଥାଟି ହେଉଛି ଏହି ଗୋତ୍ରବାଦରେ ଗୋତ୍ର ଭାବେ ଗୃହୀତ ସମସ୍ତ ଉପାଦାନ ଆମର ପ୍ରକୃତି ଓ ପର୍ଯ୍ୟାବରଣ(Nature and Environment) ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ । ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତି ସହିତ ସହଗାମୀ ହେବା ତଥା ନିଜକୁ ତାହାର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିବା । ସେହିଭଳି Oxford Dictionaryରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ “ A totem is a guardian sprit of a particular unit of kinship or social organization such as a clan or tribe. A totem may be a species of plant, insect, animal, bird, or even a mythical entity. (http//www.o¨fordreference.com) ବା “A natural object or animal that is believed by a particular society to have spiritual significance and that is adopted by it is an emblem.” ଏକ ବର୍ଗୀୟ ଜୀବନର ବିଶ୍ୱାସବୋଧ ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ସହ ସଂଯୁକ୍ତ ଏକ ସଂକେତ (ପ୍ରାକୃତିକ ଉପାଦାନ/ଜୀବଜନ୍ତୁ/ଗଛ-ବୃଛ) ହିଁ ଗୋତ୍ରବାଦର ମୌଳିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ।

‘ଗୋତ୍ର’ ବା ‘Totem’ ଶବ୍ଦଟି Ojibwa ଭାଷା ଯାହାକି ଏକ Algonquian Languageରୁ ଆସିଥିବା ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ଯେଉଁ ଭାଷାଟି ସାଧାରଣତଃ ଏକଦା American Indianମାନେ କହୁଥିଲେ । ଏହାର ଅନ୍ୟ ବିକଳ୍ପ ଶବ୍ଦ ଭାବେ ଇଂରେଜୀରେ Emblem, Logo, Sign ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଏହି ସଂକେତ ବହନ କରେ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ସମଗ୍ର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଧାରଣ କରିଥାଏ । ସେହି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ଥାଏ ସେହି ଜନଜାତିଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ଉନ୍ମେଷର ଆଦିମ ଇତିହାସ ।

ଅନ୍ୟ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଭଳି ବାଥୁଡିମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗୋତ୍ର(Totem) ରହିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜନଜାତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷତଃ ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ଜୀବଜନ୍ତୁ ଓ ଗଛଲତାକୁ ଆଧାର କରି ବିଭିନ୍ନ ଗୋତ୍ର ରହିଥିବା ସ୍ଥଳେ ବାଥୁଡିମାନେ ପଶୁ,ପକ୍ଷୀ,ମାଛ, ଋଷି ତଥା ଭିନ୍ନ ଫୁଲକୁ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ଜାତିର ସନ୍ତକ(Sign) ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଫଳତଃ ସେମାନେ ନିଜ ଗୋତ୍ରରେ ଥିବା ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କୁ ବଧ କରିନଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ବୃକ୍ଷ ଓ ଫୁଲ ଆଦି ଗଛକୁ କୌଣସି ହାନି ସୃଷ୍ଟି କରି ନଥାନ୍ତି । ଏଠାରେ କେତେକ ଗୋତ୍ରର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ । ଯଥା ଧାନଫୁଲ, ନାଗେଶ୍ୱର, ଡାହୁକ, ନାଗ, ଶାଳମାଛ, ଦେ ଚଢେଇ, କୁକୁର ମୁଣ୍ଡିଆ, ପାଣିପୋକ ଆଦି ସ୍ମରଣୀୟ । ଏପରିକି ସେମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା କେତେକ ସଂଜ୍ଞା (Title)ରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଯଥା ଧଣ୍ଡ, ବାଘ, ବାଘସିଂ, ଉଲ୍ଲୁକ, ଶର୍ଙ୍ଗିଆଳ, ସିଂହ, ସାପୁଆ, ନେଉଳିଆ, ମୂଷାପାଳିଆ ଇତ୍ୟାଦି । ବଣ୍ଡା ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଏ ଦୁଇଟି ପ୍ରମୁଖ ବଂଶ । ଦୁଇଟି ଯାକ ବଂଶ ଧାରଣ କରିଛି ଦୁଇଟି ପ୍ରମୁଖ ଜୀବଙ୍କୁ । ପ୍ରଥମଟି ‘ଓନ୍ତାଳ’(ନାଗବଂଶ) ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ‘କିଲ୍ଲୋ’(ବାଘବଂଶ) । ଡିଡାୟୀମାନଙ୍କର ପାଞ୍ଚଟି ପ୍ରମୁଖ ବଂଶ ମଧ୍ୟରେ ‘ଉଙ୍ଖୁ’ (Nkhoo) ବା ‘ବାଘଗୋତ୍ର’,‘ମଲ’ (Mala) ବା ‘ନାଗଗୋତ୍ର’, ‘ଗାବେ’ (Gabe) ବା ‘ଭାଲୁଗୋତ୍ର’, ‘ମୁସାଲି’(Mosali) ବା ‘କୁମ୍ଭୀରଗୋତ୍ର’, ‘ଗୋଇ’ (Goi) ବା ‘କଇଁଛଗୋତ୍ର’ । ଏମାନଙ୍କ ବଂଶ ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ବଂଶଲିତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ମାତ୍ର ‘କୁଦବୟସ’ ବା ନାଗ-ବାଘ-କଇଁଛ ଗୋତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ବିବାହ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇପାରିଥାଏ । ମାତ୍ର କଇଁଛ ଓ କୁମ୍ଭୀରଗୋତ୍ର ସ୍ୱ ଗୋତ୍ରରେ ନିଜ ଆତ୍ମୀୟଙ୍କ ସହ ବିବାହ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପରଜା ଆଦିବାସୀମାନେ ବହୁଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିବା କୋରାପୁଟରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଯଥା- ବଡ ପରଜା, ସାନ ପରଜା, ପେଙ୍ଗୁ ପରଜା, ପାରେଙ୍ଗା ପରଜା, ଝୋଡ଼ିଆ ପରଜା, ଛେଲିଆ ପରଜା ଇତ୍ୟାଦି । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବଣ୍ଡା ପରଜା ଓ କନ୍ଧ ପରଜା ଭାବେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ବ୍ୟାପ୍ତିକୁ ଦର୍ଶାଇଥାନ୍ତି । ପରଜାମାନଙ୍କର ବାଘ, ଚିଲ,

କୁକୁର, ଛେଳି, କଇଁଛ, କେଙ୍କଟ ଇତ୍ୟାଦି ଗୋତ୍ରରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଗୃହୀତ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଏମାନେ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ଆଘାତ ଦେଇ ନଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ବଡରଣା, ସାନରଣା,ପୁଟିଆ, ଦୁଲିଆ ଭାବରେ ବିଭକ୍ତ କଟିଆ ଜନଜାତିଙ୍କ ଖରା (ସୂର୍ଯ୍ୟ), ନାଗ (ହନ୍ତାଳ), ବାଘ, ମାଛ , ହନୁ (ମାଙ୍କଡ), ଶାମାର/ଶାଗୁଣା, ଶୁଗ୍ରି(ଗୋରୁ), ଗାମି(ବଣି ଚଢେଇ), ଫୁଲ (ମାଗୁର ମାଛର ଫୁଲ/ଗାଲିସୀ) ଭଳି ଗୋତ୍ରବାଦ ରହିଛି । ଲୋଧା ଜନଜାତିଙ୍କ ନଅ ଗୋଟି ବଂଶରେ ବିଭକ୍ତ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବଂଶର ଏକ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବଂଶର ସଂଜ୍ଞା ଓ ଗୋତ୍ର ରହିଛି । ଗୋତ୍ରଗୁଡିକ ପଶୁ ଓ ପକ୍ଷୀ ତଥା ଫଳ ଆଧାରିତ । ଉଦାହରଣତଃ ଭକ୍ତା/ ଭୁକ୍ତା/ ଭଗତା ବଂଶର ଚୁରକୀ/ବୟାଁଆଳୁ ଗୋତ୍ର । ଏମାନେ ଜଙ୍ଗଲରୁ ଆଳୁ ଖୋଳନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ୱା ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରିକି ଯେକୌଣସି କନ୍ଦା ବା ଚେରମୂଳୀ ସଂଗ୍ରହ ବେଳେ ଛୋଟ ଚୁରୁକୀ ଆଳୁ କଟିଗଲେ ରକ୍ତ ବାହାରିବା ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ମଳିକ/ମଲିକ ବଂଶର ମଗର ଓ ଶାଳମାଛ ଗୋତ୍ର । ଏମାନେ ମଗରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ୱା ଶାଳମାଛ ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ । କଟୁଆଳ/କଟାଳ/କୋଟାଳବଂଶର ଚନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ଫିଡିଙ୍ଗ (ଝିଣ୍ଟିକା)ଗୋତ୍ର । ଏହି ବଂଶର ଲୋକେ କେବେ ଝିଣ୍ଟିକା ମାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଝିଣ୍ଟିକାମାନେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସନ୍ତାନ ଭାବେ ସେମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଜ୍ଞାତି ବା କୁଟୁମ୍ବ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ନାଏକ/ଲାଏକ/ଲାଇକ ବଂଶର ଶାଳମାଛ; ଦିଗର ବଂଶ କଚିମ (କଇଁଛ)ଗୋତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ଏମାନେ କଇଁଛ ଧରନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ୱା ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରିକି କଇଁଛ ଦେଖିଲାପରେ ସେମାନେ ଗାଧୋଇଥାନ୍ତି । ପରମାଣିକ/ପ୍ରାମାନିକ ବଂଶର ମାଣିକ ପକ୍ଷୀ ଗୋତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଏହି ପକ୍ଷୀକୁ ଧରନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ୱା ମାଂସ ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଦଣ୍ଡପାଟ/ବାଘ ବଂଶର ବାଘ ଗୋତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ବାଘର ଗର୍ଜନ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ହାତଯୋଡି ପ୍ରଣାମ କରନ୍ତି ଏପରିକି ବାଘକୁ ମଧ୍ୟ ମାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆହାଡି/ଆଡି/ପାହାଡି ବଂଶର ଚନ୍ଦାମାଛ ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି ମାଛକୁ ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଭୂୟାଁ/ଭୂଇୟାଁ ବଂଶର ଶାଳମାଛ ଗୋତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ଅନୁରୂପ ନିୟମ ମାନିଥାନ୍ତି ।

ସମଗ୍ର ଭାରତ ପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ଗଣ୍ଡ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଜନଜାତି ଅଟନ୍ତି । ଅତୀତରେ ଗୋଣ୍ଡୱାନାରାଜ୍ୟ ଭାବେ ଭୂଖଣ୍ଡ ସହିତ ଜଡିତ ଏହି ଜନଜାତି ସମ୍ପ୍ରତି ଆଧୁନିକ ସାମାଜରେ ଗୁଣ୍ଡକୀପୁରାଣ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଗଣ୍ଡ ସୃଷ୍ଟିତତ୍ତ୍ୱକୁ ଏମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଥିବା ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ମାତ୍ର ଏମାନଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଗ ରହିଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ଯାହାକି ଗୋତ୍ରୀ ବା ଗୋତ୍ର ଆଧାରିତ । ବିଭିନ୍ନ ଗୋତ୍ରର ଉପାସ୍ୟ ଦେବାଦେବୀ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଅଟନ୍ତି । ତିନି ଦେଓ, ଚାରିଦେଓ, ପାଞ୍ଚ ଦେଓ, ଛଅ ଦେଓ, ସାତଦେଓ ଇତ୍ୟାଦି । ଯେପରିକି ତିନିଦେଓମାନେ କଦମ୍ବ ଗଛକୁ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି । ପାଞ୍ଚଦେଓ ବା ଗୋତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସୋମବଂଶୀମାନେ ପଳାଶ ଗଛକୁ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି । ଛଅଦେଓର କଦମ୍ବ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ବଂଶ ଅଟେ । ସେହିଭଳି ସାତଦେଓମାନଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତି ନାଗରାଜ ମୁଖରୁ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଗଣ୍ଡ ମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଗଣ୍ଡମାନେ ପ୍ରକୃତିର ବହୁ ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କୁ ନିଜର ଗୋତ୍ର ସଂକେତ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଯଥା କେତେକ ବଂଶ ନୈତାମ୍ (କୁକୁର), ପୟାମ୍ (କଇଁଛ), ବକଡି (ଆଟୀ: ଛେଳି), ଗୋଇ (ଗୋଧି), କ୍ରାମ୍ (ସୀମା କୁକୁଡା: ବଣ କୁକୁଡା), ବୋନ୍ଦରୀ (ମାଙ୍କଡ), ବାଘ ଆଦିଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ସହିତ ଏମାନେ ସେ ସମସ୍ତ ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କୁ ମାରନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ୱା ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ମାଟିଆ/ମାଟିୟା ବା କାମ୍ପ ଭାବେ ପରିଚିତ ଜନଜାତି କେଳା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କେହିକେହି କହିଥାନ୍ତି । ମାଟିକାମ କରୁଥିବା ଏହି ଜନଜାତିଙ୍କ ଗୋତ୍ର ଅନ୍ୟ ଜନଜାତିଙ୍କ ଗୋତ୍ରଠାରୁ ବେଶ ଭିନ୍ନ । ଏପରିକି ଅଧିକାଂଶ ଗୋତ୍ର ଔଷଧୀୟ ବୃକ୍ଷ ଓ ଗଛଭିତ୍ତିକ । ଅନେକାଂଶରେ ତେଲଗୁ ଭାଷାରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷଣୀୟ । ଯଥା ତୁଳସୀ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଜୁଆଙ୍ଗ ଜନଜାତିମାନଙ୍କ ବଂଶ ଓ ଗୋତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ବିଶେଷ କାହାଣୀ ରହିଛି । ଥରେ ଜଙ୍ଗଲରେ ରହୁଥିବା ଋଷି-ଋଷିଆଣୀଙ୍କ ବାର ଜଣ ପୁଅ ଶିକାର ପାଇଁ କିଛି ନପାଇବାରୁ ଗୋଟିଏ ଗାଈକୁ ମାରି ତାର ମୁଣ୍ଡକୁ ପୋତିଦେଇ ତାର ମାଂସ ଧରି ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ଋଷି ଓ ଋଷିଆଣୀ ଏହା ଜାଣିପାରିବାରୁ ସେମାନେ ତାହାକୁ ସମ୍ବର ମାଂସ ବୋଲି ମିଛ କହିଲେ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କାଲେ ନାହିଁ । ସେଇଠୁ ସମସ୍ତେ ମୁଣ୍ଡପୋତା ହୋଇଥିବା ଜାଗାକୁ ଗଲେ । ସେ ଜାଗାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ପିଲାମାନେ ଶପଥ କାଲେ ଯେ ଯଦି ତାହା ଗାଈମୁଣ୍ଡ ହୋଇଥାଏ ତେବେ ସେଥିରୁ ପାଣି ବାହାରିବ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଥିରୁ ପାଣି ବାହାରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏପରିକି ନାକପୁଡାରୁ ଦୁଇଟି ପାଣିଧାର ପ୍ରଖର ସ୍ରୋତରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା ଏବଂ ତାହା ଏତେ ପ୍ରଖର ଥିଲାଯେ ଋଷିଙ୍କ ବାରଜଣ ଯାକ ସମସ୍ତେ ସ୍ରୋତରେ ଭାସିଗଲେ । ଯେ ପୁତ୍ର ଯେଉଁ ଆଶ୍ରା ପାଇଲା ସେଇ ଅନୁସାରେ ନୂଆ ବାରଟି ବଂଶରେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଯଥା- ଚମ୍ପାଗଛକୁ ଆଶ୍ରାକରି ବଞ୍ଚିଥିବା ପୁଅଟି ଥିଲା ଏହି ବଂଶର ପ୍ରଥମ ମଣିଷ ତେଣୁ ସେ ବଂଶର ନାମ (୧) ଚମ୍ପେଇବକ୍ । ଜିଟୁଆ ଗଛକୁ ଧରି ରକ୍ଷା ପାଇଥିବାରୁ (୨) ଜିଟୁଆବକ୍ । କରଡା ବା କିରି ଗଛକୁ ଆଶ୍ରାକରି ବଞ୍ଚିଥିବାରୁ (୩) କିରିୟାରିବକ୍ । କଇଁଛକୁ ଧରି ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିଥିବାରୁ (୪) କଇଁଚବକ୍ । ଲାଞ୍ଜିଆ ନାମକ ଏକ ପ୍ରକାର କଣ୍ଟା ଗଛକୁ ଧରି ବଞ୍ଚିଥିବାରୁ (୫) ଲାଞ୍ଜିଆବକ୍ । ଗଛଉପରେ ଥିବା ଏକ ମଞ୍ଚାକୁ ଆଶ୍ରା କାରୀ ରକ୍ଷା ପାଇଥିବାରୁ (୬) ରୁଣ୍ଡାଲିବକ୍ । ଏକପ୍ରକାର ଘାସବୁଦାକୁ

ଧରି ରକ୍ଷା ପାଇଥିବାରୁ (୭) ସାଇଁବକ୍ । ସଲକି ଗଛକୁ ଧରି ବଞ୍ଚିଯାଇଥିବାରୁ (୮) ସଲାରବକ୍ । ଗୋଟିଏ ବଡ ମାଛକୁ ଧରି ତାରିଯାଇଥାବାରୁ (୯) ସରିଂବକ୍ । ଶିଆଳି ଲାଟକୁ ଆଶ୍ରାକରି ରକ୍ଷା ପାଇଥିବାରୁ (୧୦) ସାରିଆରିବକ୍ । ଶାଳ ଗଛକୁ ଧରି ଉଦ୍ଧାର ପାଇଥିବାରୁ (୧୧) ଶାରିୟାବକ୍ । ଏକ ଟାଙ୍ଗର ମୁଣ୍ଡିଆକୁ ଚଢିଯାଇ ରକ୍ଷା ପାଇଥିବାରୁ (୧୨) ଟାଙ୍ଗରବକ୍ ଭାବେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ବଂଶର ସାଜିଥିଲେ ପ୍ରଥମ ମଣିଷ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ବଂଶ ଓ ଗୋତ୍ର । ବାରଟିଯାକ ଉପାଦାନ ଥିଲା ପ୍ରକୃତିକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଉପାଦାନ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏଥିରୁ ଆହୁରି ଅନେକ ବଂଶ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ମଧ୍ୟ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ଅନ୍ୟ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ହେଉଛି ଏମାନଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ଗୋତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ଜୀବଜନ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ଭିତ୍ତି କରି ନାମିତ । ଜୁଆଙ୍ଗମାନଙ୍କ ବୃକ୍ଷ-ଜୀବଜନ୍ତୁ-ପାହାଡ଼-ଝରଣା-ମହାଜଗତିକ ବସ୍ତୁ ଅନୁସାରେ ଅନେକ ଗୋତ୍ର ପରିଲକ୍ଷିତ । ଗୋତ୍ର ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କ ନାମକରଣ ହୋଇଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଟାଙ୍ଗରପଡିଆ ଜୁଆଙ୍ଗ ଗୋତ୍ର ହେଉଛି 'ଟାଙ୍ଗର' (ଏକ ବିଶେଷ ପଥର) ଏହି ପଥର ଅନୁସାରେ ଏମାନଙ୍କର ନାମକରଣ ।

ମୁଣ୍ଡା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଗୋତ୍ର ରହିଛି ଯଥା : ହେମ୍ବ୍ରୋମ (ଏକ ପ୍ରକାର ସାପ),ନାଗବଂଶୀ (ନାଗସାପ ବଂଶୀ), ଭୂତକୁଆର (ଏକ ପ୍ରକାର ମାଛ), ହସ୍ସା (ବତକ) । ଏହି ଗୋତ୍ରମାନଙ୍କ ପଛରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଏକ କାହାଣୀ ସଂଯୁକ୍ତ ରହିଥାଏ । ଲୋକକଥା ଅନୁଯାୟୀ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଯେତେବେଳେ କି ମୁଣ୍ଡା ଜାତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇନଥିଲେ ସେତେବେଳେ ଜେନ ଆଦିବାସୀ ଝିଅ ସେ ନିୟମିତ ନିଜର ଲୁଗାପଟା ଧୋଇବାକୁ ଏକ ନଦୀକୁ ଯାଉଥିଲା । ତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ଏକ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ରହୁଥିବା ଏକ ସର୍ପ ସର୍ବଦା ଅନ୍ଲାନ କରୁଥିଲା । ତାର ନାମ ଥିଲା ଶେଷନାଗ । ଶେଷନାଗ ଝିଅଟି ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକର୍ଷିତ ହେବା ସହିତ ତାକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲା । ଏହି ଇଚ୍ଛା ମନାଭିତରେ ରଖି ଶେଷନାଗ ଜଣେ ସୁନ୍ଦର ପୁରୁଷର ଛଦ୍ମରୂପ ଧାରଣ କରି ଝିଅଟିର ସାମ୍ନାକୁ ଆସି ତାକୁ ବିବାହ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ଝିଅଟି ସେଥିରେ ରାଜି ହେବ ସହିତ ଉଭୟ ବିବାହ କାଲେ । କିଛି ବର୍ଷପରେ ସେମାନଙ୍କର ଏକ ପୁତ୍ରସନ୍ତାନ ହେଲା କିନ୍ତୁ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଝିଅଟି ଯାନୀ ନଥିଲା ଯେ ସେ ଏକ ସର୍ପକୁ ବିବାହ କରିଛି । ଦିନେ ଝିଅଟି ଦେଖିଲା ଯେ ପୁଅଟିର ଜିଭ ସାପ ଭଳି । ଝିଅଟି ସବୁକିଛି ଅନୁମାନ କରିସାରି ଥିଲା ଏବଂ ନିଜ ସ୍ୱାମୀକୁ ପଚାରିଥିଲା ଯେ ଆପଣ କିଏ । ଶେଷନାଗ ସେ କଥା ଶୁଣିସାରି ଝିଅକୁ ନଦୀକୁ ଡାକିନେଇ ନିଜର ମୂଳ ରୂପରେ ପଦାର୍ପଣ କରି ପୁରା କଥାଟି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ଏହିଭଳି ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ନାଗବଂଶୀ ହେଲେ ଏବଂ ସମଗ୍ର ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସେହି ନାଗବଂଶୀ ଗୋତ୍ର ଧାରଣ କଲେ । ଏହି କାହାଣୀକୁ ମ୍ନ ମୁଣ୍ଡମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ପର୍କିତ ଅନ୍ୟତମ କାହାଣୀ କୁହାଯାଇଥାଏ । (Tripathy, Poonam, An Anthropological study of totem and taboo in Oraon and Munda tribe of Ranchi District in Jharkhand, International Journal of Creative Research Thoughts (IJCRT), Vol-6, March-2018, Pp-272) ସେହିଭଳି ସାନ୍ତାଳମାନଙ୍କର ମୁର୍ମୁ (ଏକ ଜଙ୍ଗଲୀ ପ୍ରଜାତିର ଗାଈ), ଚାଣ୍ଡେ (ଗୋଧି), ବୋୟାର (ଏକ ପ୍ରକାର ମାଛ) କିମ୍ବା ହୋ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ବାଗେ (ବାଘ), ହାଁସଦା (ଏକ ପ୍ରକାର ଜଙ୍ଗଲୀ ବତକ), ଜାମୁଡା (ବସନ୍ତ), ଟିୟୁ (ଗଧିଆ)ଭଳି ଗୋତ୍ର (Totem) ପରିଲକ୍ଷିତ । ଅନେକ ଗୋତ୍ର ସେହି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସଂଜ୍ଞା (Title) ଭାବେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ହେଉଥିବା ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥାଏ ।

ସପ୍ରସଙ୍ଗ ସ୍ଥାନର ନାମକରଣରେ ଗୋତ୍ରର ପ୍ରଭାବ କେତେ ମହତ୍ତ୍ୱ ରଖିପାରେ ଏଠାରେ ସେହିଭଳି ଏକ ଉଦାହରଣର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ । ଯେପରି କୋରାପୁଟ । ଯାହାକୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ଲୋକେ 'କରାପୁଟ ' କହିଥାନ୍ତି । ଅତୀତରେ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ବସବାସ କରୁଥିବା 'ଖରା' ସଂଜ୍ଞାଧାରୀ ରଣା ଜାତିର ନାମାନୁସାରେ ହୋଇଥିବା ଭଳି ଏକ ମତ ବେଶ ଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ । ଅତୀତରେ ଏହି ରଣା ଜାତିର ଲୋକେ 'ପୁଟ' ବା ପଲ୍ଲୀ ବସେଇଥିଲେ ପାହାଡ଼ର ସନ୍ଧି ଦେଶରେ । ସେହି ରଣାମାନଙ୍କର ସଂଜ୍ଞା ଥିଲା 'କରା' ବା 'ଖରା' । ଏପରିକି ସେମାନଙ୍କର ଗୋତ୍ର ମଧ୍ୟ ଥିଲା 'କରା' ଓ 'ଖରା' । 'ଖରା' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'ଠେକୁଆ' । ଏହି ରଣାଲୋକଙ୍କ ଠେକୁଆ ଗୋତ୍ର ଭିତରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ରଣାମାନଙ୍କର ପଲ୍ଲୀ ଭାବେ କରାପୁଟ ବା କୋରାପୁଟର ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଇଥାଏ । (ଅଢାରୀ, ସଦାନନ୍ଦ, କୋରାପୁଟେର ଦୁରୁଆ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ, ସୃଜନସ୍ୱପ୍ନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୨୨, ପୃଷ୍ଠା-୭) । ଅନ୍ୟ ଜନଜାତିଙ୍କ ଭଳି ଦୁରୁଆମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ ବଂଶ ପରମ୍ପରା ରହିଛି । କୋରାପୁଟରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଦୁରୁଆମାନଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନ ବଂଶ ପରମ୍ପରା ଗୁପ୍ତେଶ୍ୱର ଅଞ୍ଚଳରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଗୁପ୍ତେଶ୍ୱର ପାଖରେ ଥିବା ଶିରିବେଡ଼ା ଗ୍ରାମରେ ପ୍ରାକ୍ କାଳରୁ ନାଗବଂଶ ଓ ବାଘବଂଶର ଦୁରୁଆ ଜନଜାତି ରହିଆସୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସଂଜ୍ଞାଗୁଡିକ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶ ଅନୁଯାୟୀ ଅଲଗା ଅଲାଗା ହୋଇଥାଏ । ଯେପରି ବାଘବଂଶର ସଂଜ୍ଞାଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ ଦୁର୍, କଞ୍ଚରିଆ, ପେଦାକ୍ । ପୁନଶ୍ଚ ଦୁର୍ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଯଥା ଆଲଦୁର୍, ଡେଙ୍ଗାଦୁର୍ ଓ କଲେଙ୍ଗଦୁର୍ । ବାଘବଂଶର କଞ୍ଚରିଆ ଦୁରୁଆମାନଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ କଞ୍ଚାରପଦର ଅଟେ । ସେହିଭଳି ନାଗବଂଶର ଦୁରୁଆମାନଙ୍କର ସଂଜ୍ଞାଗୁଡିକ କାଣ୍ଡାକି, ଚରାକ୍,କାଳାକ୍,

କୁଡ଼ବାକ୍, କୁମାକୁରିଆ ଓ ତେରାବଣ୍ଡାର । ବାଘବଂଶ ଭଳି ନାଗବଂଶର କାଣ୍ଡକି ଦୁରୁଆ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଯଥା କାଲିଆ କାଣ୍ଡକୀ ଏବଂ ଗୁନିଆ କାଣ୍ଡକି । ଏମାନେ ସ୍ୱୀୟ ସମାଜର ଦିଶାରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ତେରା ବଣ୍ଡାର ଦୁରୁଆମାନେ ରୋଷେଇ ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଏକ ସଂଜ୍ଞା ହେଉଛି କିଚେକ୍ ନାୟକ । ସ୍ୱଳ୍ପ କେତେଜଣଙ୍କୁ ଛାଡିଦେଲେ ସେମାନେ ବାଘବଂଶ ବା ନାଗବଂଶ ଯାହା ହୋଇଥାନ୍ତୁନା କାହିଁକି ସମ୍ପ୍ରତି ସମସ୍ତ ଦୁରୁଆମାନଙ୍କର ସଂଜ୍ଞା ଦୁରୁଆ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳିତ ।

'ପ୍ରକୃତି' ଓ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଦେବା-ଦେବୀ:

ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଆଦିବାସୀ ସର୍ବଦା ପ୍ରକୃତି ନିରାଜନାରେ ହିଁ ବିଶ୍ୱସ୍ତ । କାରଣ ଜଳ-ଜଙ୍ଗଲ-ଜମିକୁ ଜୀବନର ପ୍ରମୁଖ ଉତ୍ସ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ଆଦିବାସୀ ସେମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ-ଆର୍ଥନୀତିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ-ଧାର୍ମିକ ଜୀବନର ମୂଳଉତ୍ସ ଭାବେ ପ୍ରକୃତିକୁ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିଆସିଥିବାରୁ ସେଇମାନେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଦେବତା ଭାବେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଯେପରି କନ୍ଧ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ବୁରାପେନୁ (ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା),ଟାଣାପେନୁ (ମାଟି-ଦେବତା), ସରୁପେନୁ (ପର୍ବତ-ଦେବତା), ସୁଗାପେନୁ (ଝରଣା-ଦେବତା), ଗସାପେନୁ (ବନ-ଦେବତା), ମୁଣ୍ଡାପେନୁ (ଜଳାଶୟ ଦେବତା), ପିଜୁପେନୁ (ବର୍ଷା ଦେବତା), ନାଜୁପେନୁ (ଗ୍ରାମ-ଦେବତା),ଯୋରିପେନୁ (ନଈନାଳ-ଦେବତା), ବୁର୍ବୁ ପେନୁ (ପ୍ରଥମ ଫଳର ଦେବତା), ଜାକେରିପେନୁ (ମାଟିଦେବତାଙ୍କ ଭଉଣୀ), ରୁଜା/ଯୁଗାପେନୁ(ମରୁଡି ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟର ଦେବତା), ମାଉଲକ ପେନୁ (ରୋଗ-ବ୍ୟାଧିର ଦେବତା), ପିଲାକୁପେନୁ (ଶିକାର-ଦେବତା), ଲୋହାପେନୁ / ଏରେଙ୍ଗା ପେନୁ (ଯୁଦ୍ଧ-ଦେବତା), ସାନ୍ଦେପେନୁ (ସୀମା-ଦେବତା), ବେଲାପେନୁ (ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବତା), ଡାଞ୍ଜୁ ପେନୁ (ଚନ୍ଦ୍ରଦେବତା), ଦାରନି ପେନୁ (ପୃଥିବୀ ଦେବତା), ଚୁର୍କ ପେନୁ (ଖଡଗଦା-ଦେବତା) ଆଦି ଦେବିଦେବତା ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଜଡିତ । ଯେଉଁମାନେ କି ସାଧାରଣତଃ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ନିତ୍ୟ-ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ଜୀବନର ଆସ୍ଥାର ସ୍ୱରୂପ ଓ ରୂପାନ୍ତରଣ ମଧ୍ୟ । ଏହା କେବଳ କନ୍ଧ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ପ୍ରକୃତି ଏକାତ୍ମକତା ନୁହେଁ ଏହା ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ତ ଜନଜାତିଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମାନ । ନାଁର ଭିନ୍ନତା ରହିପାରେ କିନ୍ତୁ ଆବେଦନ ସାମାନ ।

ପ୍ରାକୃତିକ ଶକ୍ତି ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ସଂଶାଧନ ସମୂହ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଦେବୀଦେବତାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେବା ପଛରେ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇ ରହିଛି ସାମାଜିକ ସୁରକ୍ଷା ଓ ଆର୍ଥନୀତିକ ସ୍ଥିତାବସ୍ଥା । ତେଣୁ ସୁଖଦ ଜୀବନର ଅଭୀପ୍ସା ଓ ସମୃଦ୍ଧ ଅର୍ଥନୀତି ପାଇଁ ଆଦିବାସୀ ପୂଜା କରିଛି । ଭୂମି-ମାଟି-ବୃକ୍ଷ -ଜଙ୍ଗଲ-ବନ୍ୟ-ପଶୁପକ୍ଷୀ-ବର୍ଷା-ଜଳ-ଝରଣା-ପାହାଡ଼ ଆଦିକୁ । ନିମ୍ନରେ କେତେକ ଉପାଦାନକୁ ସ୍ୱଳ୍ପରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ ।

ମାଟିପୂଜା ଓ ଆଦିବାସୀ:

ମାଟିପୂଜା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ସମାଜରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ । କାରଣ ମାଟିର ସନ୍ତାନ ମାଟିଠାରୁ କେବେ ହେଲେ ବିଚ୍ୟୁତ ହେବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଧରିତ୍ରୀ ପୂଜା ବା ବସୁମାତା ପୂଜା ବା ଟାଣାପେନୁ ପୂଜା ବା ନିଶାଣିମୁଣ୍ଡା ପୂଜା ହେଉ ବା କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରର ବିବିଧ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେଉ ସବୁଥିରେ ଜନଜାତି ମଣିଷଙ୍କ ମାଟି ସଂଲଗ୍ନତାକୁ ଏଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରିବ । ସପ୍ରସଙ୍ଗ କନ୍ଧ ଅଧିବାସୀଙ୍କ ମାଟି ଦେବତା ବା ଧରଣୀ ଦେବତାଙ୍କ ପୂଜା ନିମନ୍ତେ 'ଝାଗିଡି ପୂଜା' ପାଳନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ପୂଜା ପ୍ରତି ବର୍ଷ କିମ୍ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟବଧାନ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇନଥାଏ । କେବେ କେବେ ପଚାଶ ବା କେବେ ଷାଠିଏ ବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପୂଜା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ଏହା ଏକ ଗଣପର୍ବ ଭଳି । ନରବଳିର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ରୂପ କନ୍ଧ-ସମାଜରେ କେଡୁଯାତ୍ରା, ପୋଢଯାତ୍ରା ଓ ଝାଗଡ଼ିଯାତ୍ରା ଭାବେ ଅଞ୍ଚଳ ଭେଦରେ ପାଳିତ ହୋଇଆସୁଅଛି । ମାଟିମା' ଅଶାନ୍ତ ହେଲେ ବା ସେଭଳି ଲକ୍ଷଣ ଜଣାଗଲେ ଏହି ପର୍ବ ପାଳିତ ହୁଏ । ବିବିଧ ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ଯଥା ଗାଁରେ ନିଆଁ ଲାଗିବା, ଗାଁର ସୀମାରେ ବାଘ ପଶି ଗୋରୁଗାଈ ମାରିବା, ଗାଁରେ ରୋଗ ବ୍ୟାପିବା ଭଳି ବହୁ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖି ସମାଜର ଲୋକେ ଜାଣିପାରନ୍ତି ଯେ "ମାଟି ମା ନାଚିବାକୁ ଚାହୁଁଛି" । ତାହାର ପ୍ରତିକାର ସ୍ୱରୂପ ଏକ ଘୁଷୁରିର କାନ ଓ ଲାଞ୍ଜ କାଟି ଛାଡି ଦିଆଯାଏ । ତା ପରେ ଯଦି ଏଭଳି ଅଘଟଣ ଘଟେ ତେବେ ତିନି ବର୍ଷ ପରେ ଝାଗଡ଼ି ପୂଜା କରାଯାଏ । ତିନି ବର୍ଷ ଭିତରେ କରିନପାରିଲେ ସେହି ଘୁଷୁରିକୁ ପିଟିପିଟି ମାରିଦିଅନ୍ତି । ଏହାକୁ 'ଚେପଣା' କୁହାଯାଏ । ସେହି ଘୁଷୁରିର କାନ ଓ ଜିଭକୁ କାଟି 'ତୁର୍କୀପେନୁ' ଠାରେ ପୋତି ଦିଆଯାଏ ଏବଂ ଝାଗଡ଼ି ପାଇଁ ଅଧିକ ବର୍ଷେ / ଦୁଇବର୍ଷ ସମୟ ମାଗି ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଯାଏ । ଏହି ପର୍ବର ଯାହା ଚଳଣି ଥାଉନା କାହିଁକି ମାଟି ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଅନ୍ତର୍ବେଦନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କନ୍ଧ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଟେ । କେବଳ କନ୍ଧ ଜନଜାତି ନୁହନ୍ତି ଏଭଳି ମାଟିଭିତ୍ତିକ ପର୍ବର ଅନ୍ତରାଳରେ ମାଟିନେଇ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଯାହାକି ସ୍ମରଣ କରାଇଦିଏ ପ୍ରକୃତି ସହ ଘନିଷ୍ଠତା ଓ ସହଭାଗିତା ।

ବୃକ୍ଷପୂଜା ଓ ଆଦିବାସୀ:

ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ବିଭିନ୍ନ ଜାତି-ଜନଜାତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବପ୍ରାଚୀନତମ ଦେବାଦେବୀ ଭାବେ 'ବୃକ୍ଷପୂଜା' ହୋଇଆସୁଛି । ବୃକ୍ଷପୂଜା ସବୁବେଳେ 'ଜୀବନ' ଓ 'ନବସର୍ଜନ'ର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଅଭିବ୍ୟଞ୍ଜିତ । ବୈଦିକ ତଥା ଲୌକିକ ଉଭୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବୃକ୍ଷପୂଜାର ମହତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ସୂକ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ 'ପଞ୍ଚଦେବବୃକ୍ଷ' ଭାବେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ-ଉଦୁମ୍ବର-ପ୍ଲାକ୍ଷ-

ଚୂତ(ଆମ୍ର)-ନ୍ୟାଗ୍ରୋଧ(ବର)କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । ସେଇଭଳି ଅନ୍ୟତ୍ର ପଞ୍ଚବୃକ୍ଷ ଭାବରେ ମନ୍ଦାର-ପାରିଜାତ-ସାମତାନକ-ହରିଚନ୍ଦନ-କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ମ୍ଭ ଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ । ବ୍ରହ୍ମପୁରାଣ ଓ ପଦ୍ମପୁରାଣ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ରହ୍ମା ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ବୃକ୍ଷରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କରିଥାନ୍ତି । ଏପରିକି ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ବ୍ରହ୍ମା-ବିଷ୍ଣୁ-ମହେଶ୍ୱର ପବିତ୍ର ବୃକ୍ଷରେ ବାସ କରିଥାନ୍ତି । 'ବୃକ୍ଷଆୟୁର୍ବେଦ' ଗ୍ରନ୍ଥ ଅନୁଯାୟୀ ପାଞ୍ଚଟି ବୃକ୍ଷର ରୋପଣ ଦଶଟି ଭବନ ତିଆରି ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟେ । କାରଣ ବୃକ୍ଷର ପତ୍ର-ପୁଷ୍ପ-ଫଳ-ମୂଳରେ ପିତୃତର୍ପଣ ହୋଇଥାଏ । "ଦଶକୂପ ସମା ଓ୍ୱାପି ଦଶଓ୍ୱାପି ସମୋ ହ୍ରଦ/ଦଶହ୍ରଦସମଃ ପୁତ୍ରୋ ଦଶପୁତ୍ରସମୋ ଦ୍ରୁମଃ" (ବୃକ୍ଷଆୟୁର୍ବେଦ) । ବରାହ ଏବଂ ମତ୍ସ୍ୟ ପୁରାଣରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସମାନ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ବୃକ୍ଷ-ପୂଜାଦ୍ୱାରା ନିଜର ଦେବତା-ଦେବତୀ -ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ପାଇବା ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଧର୍ମ-ଅର୍ଥ-କାମ-ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି କରିବା ଭଳି ଆସ୍ଥା ଅଣଆଦିବାସୀ-ଆଦିବାସୀ ସମସ୍ତେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି (Worldview) ରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାନ୍ତି । ବୃକ୍ଷଗୁଡିକ ଜୀବନ ଓ ପୃଥିବୀର ଧାରକ ତଥା ବର୍ଷୀୟାନ ହୋଇଥିବାରୁ ଜନଜାତିର ମଣିଷମାନେ କେଉଁ ଅନାଦିକାଳରୁ ବିଭିନ୍ନ ବୃକ୍ଷ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କ ପିତୃ ତଥା ଦେବ ଆସ୍ଥାନ ଭାବେ ପୂଜା କରି ଆସୁଥିବା ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଏହା ହିଁ କାରଣ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଜନଜାତି ବୃକ୍ଷ ଉପାସନା ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ । ବିଭିନ୍ନ ଭାବେ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ-ଆର୍ଥନୀତିକ-ଧାର୍ମିକ-ଆତ୍ମିକ ଜୀବନ ସହିତ ଜଡିତ ରହିଛି ବୃକ୍ଷ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜାତିଙ୍କ ବୃକ୍ଷପୂଜା ପରମ୍ପରା ଆଲୋଚନା ବେଳେ 'କରମା' ପୂଜା ସ୍ମରଣକୁ ଆସିଥାଏ । ଓଡିଶାରେ ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳରେ 'କରମସାନୀ' ଭାବେ ଏବଂ ଉତ୍ତର ଓଡିଶାରେ 'କରମରାଜା' ଭାବେ ଏହି କର୍ମର ଦେବତାଙ୍କୁ ଗଛର ପ୍ରତୀକ ମ୍ଭମରେ ପୂଜା କରାଯାଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଝାରଖଣ୍ଡ-ବିହାର ଆଦି ଅଞ୍ଚଳରେ ବି ଏହା ପାଳିତ ହେଉଥିବା ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥାଏ । ବୃକ୍ଷର ଡାଳକୁ କରମାଙ୍କ ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଏହି ପୂଜାଟି ଭାଦ୍ରବ ମାସ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଏକାଦଶୀରେ ପାଳିତ ହେଉଥିବା ଏହି ପର୍ବଟି କେଉଁଠି କେଉଁଠି ଏକାଦଶୀର ଆଗରୁ କିମ୍ବା ପରେ ମଧ୍ୟ ପାଳିତ ହେଉଥିବା ଲକ୍ଷ କରାଯାଏ । ଅଞ୍ଚଳଭେଦରେ ଜନଜାତି ନେଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗଛର ଡାଳର ବ୍ୟବହାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ମୁଖ୍ୟତଃ 'ମୁଏଡ୍' ବା 'ମୁଏର' ଗଛର ଡାଳ ପୂଜା ହେଉଥିବା ସ୍ଥଳେ ସମ୍ବଲପୁରରେ 'ଅଁଳା' ବା 'ଶାଳ' ଗଛର ଡାଳ ପୂଜା ପାଇଥାଏ । ଓରାମ୍ ଜନଜାତି କେନ୍ଦୁଗଛ ଏବଂ କିସାନ ଜନଜାତିରେ 'ଡିମିରି' ବା 'ଡୁମେର' ଗଛର ଡାଳ ପୂଜା କରୁଥିବା ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥାଏ । ଉତ୍ତର ଓଡିଶାରେ ବିଶେଷତଃ 'ଗିହିଳି' ଗଛର ଡାଳକୁ କରମରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ପୂଜା କରାଯାଇଥାଏ । ସେ 'କରମରାଜା' ବା 'କରମରାଣୀ' ଯିଏ ହୁଅନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି ଗୃହ-ଗ୍ରାମ-ସମାଜର ମଙ୍ଗଳବିଧାନ ନିମନ୍ତେ ନବସର୍ଜନର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ପୂଜିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଭୂୟାଁ ଜନଜାତିଙ୍କ ଧର୍ମୀୟ-ସଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ପଣସ ଗଛର ଭୂମିକା ବେଶ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ଭୂୟାଁ ଗ୍ରାମର ମୁଖ୍ୟଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନ କୁହାଯାଏ । ପ୍ରଧାନ ଘର ଗ୍ରାମର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥାଏ ଏବଂ ତାହାର ଚାରିପାଖରେ ବଡ ବଡ ପଣସ ଗଛ ରହିଥାଏ । ପଣସ ଭୂୟାଁ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଂଶ । ଭୂୟାଁମାନେ ପ୍ରଧାନ ବାଡିଘରେ ଥିବା ପଣସଗଛଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରାମଦେବତା ଓ ଦେବତୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମର୍ପିତ କରିଥାନ୍ତି । କଞ୍ଚା ପଣସ କଠା, ପାଚିଲା ପଣସ, ପଣସମଞ୍ଜି, ପତ୍ର, କାଠ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେମାନେ ଉପଯୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ଏପରିକି ସେମାନଙ୍କ ଏଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ଯେ ଯେଉଁ ଭୂଇଁ ରେ ଭଲ ପଣସ ହୁଏ ନାହିଁ ସେ ଭୂଇଁରେ ସେମାନେ ବସବାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

'ବୃକ୍ଷ' ପ୍ରକୃତି ଓ ପର୍ଯ୍ୟାବରଣ ର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧାରକ । ବୃକ୍ଷ କେବଳ ପ୍ରକୃତି ବା ଜୀବଜଗତ ତିଷ୍ଠିବା ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ ସେଭଳି ନୁହେଁ, ଆଦିବାସୀ ମଣିଷଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ-ବାସ-ବାସଗୃହ ନିମନ୍ତେ ଏକ ବିକଳ୍ପହୀନ ସୃଷ୍ଟି । ଆଦିବାସୀ ଖାଦ୍ୟ ବା କାଠ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ଏପରିକି 'କେରଙ୍ଗ' ଗଛରୁ ଲୁଗାପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଶିଖି ନିଜର ମୌଳିକ ପ୍ରାକୃତିକ ଜ୍ଞାନକୁ କରିପାରିଥିଲା ଉପଯୋଗ । ବୃକ୍ଷ ବ୍ୟତୀତ ମାନବ ସଭ୍ୟତା ତିଷ୍ଠି ରହିବା ଅସମ୍ଭବ ଅଟେ । ସେହି ସମାନ କଥାଟି କେଉଁ ଆଦିମ ସମୟରୁ ନିଜ ପ୍ରାକୃତିକ ଜ୍ଞାନ (Indigenous Knowledge)ରୁ ଶିଖିପାରିଥିଲା ଆଦିବାସୀ ମଣିଷ । ଯାହା ତାର ସାର୍ବିକ ଜୀବନର ମୌଳିକ ଅଂଶ ଭାବରେ ହୋଇଥିଲା ପ୍ରତୀତ ।

ପାହାଡ଼ ପୂଜା ଓ ଆଦିବାସୀ:

ବାଥୁଡ଼ିମାନଙ୍କ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ଜଗନ୍ନାଥ ଶବର ସଂସ୍କୃତିକୁ ଯୋଡାଯାଇଥାଏ । ତାହାର କାରଣ ହେଉଛି 'ବଡାମ' ଦେବତା । ବଡାମ ଦେବତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଥୁଡି ଗାଁ ରେ ଅଶ୍ୱ ଗଛ ମୂଳେ ରହିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ବଡାମ ଶାଳ କୁହାଯାଇଥାଏ । ଶାବରୀୟ ମୁଣ୍ଡା ସଂସ୍କୃତିରେ ପର୍ବତ ଦେବତା 'ମାରାଂବୁରୁ' ବା 'ବୁରୁବେଙ୍ଗା' ଭାବେ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କୁ 'ପାଟସରିନ' ଭାବେ ମ୍ଭ ନମିତା କରାଯାଇଥାଏ । ବିଶେଷତଃ ବର୍ଷା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯାଇଥାଏ । ଏପରିକି ସାନ୍ତାଳମାନେ ପର୍ବତ ଦେବତାଙ୍କୁ 'ମାରାଂବୁରୁ' ଭାବେ ମଧ୍ୟ ପୂଜା କରୁଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । କାନ୍ଧ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ 'ସାନୁପେନୁ' ପର୍ବତ ଦେବତା ଭାବେ ପୂଜିତ । ପର୍ବତକୁ ଶବର ମାନେ 'ଡରିମା' ଭାବେ ପୂଜା କରୁଥିବା ସ୍ଥଳେ ଜୁଆଙ୍ଗମାନେ 'ପାଟ' ଓ ଓରାମମାନେ 'ମାରାଂବୁରୁ' ଭାବେ ହିଁ

ଆରାଧନା କରିଥାନ୍ତି । ଜୁଆଙ୍ଗମାନେ ରେଙ୍ଗାପାଟ୍, କୋଡାପାଟ୍, ମାଲ୍ୟଗିରି,ଚନ୍ଦ୍ରଗିରି ଆଦି ପାହାଡକୁ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି । ରାୟଗଡାର ନିୟମଗିରିର ଡଙ୍ଗରିଆ/ଡୋଙ୍ଗରିଆ ଜନଜାତିଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ଆତ୍ମାର ପ୍ରତୀକ ହେଉଛି ସେଠାକାର ଡଙ୍ଗର ଓ ପାହାଡ଼ । ଯାହାକୁ ଛାଡ଼ି ସେମାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିବା ପଛରେ ପାହାଡ଼ ପୂଜାର ଆଦି-ଉତ୍ସକୁ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରାଯାଇପାରେ । କେବଳ ଆଲୋଚିତ ଜନଜାତି କେବଳ ନୁହଁନ୍ତି, ପୃଥିବୀର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଜନଜାତିଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଧରଣୀ ଭଳି ପର୍ବତ ମଧ ସର୍ବଦା ପୂଜ୍ୟ ଓ ଆସ୍ଥାର ପ୍ରତିଭୂ ଅଟେ ।

ଗୋସମ୍ପଦ ଓ ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତି :

ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଜନଜାତିଙ୍କ ଗୋସମ୍ପଦ ଆଦିର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଦେବୀ-ଦେବାତଙ୍କ ପୂଜାକରିବା ସ୍ୱଳ୍ପ-ବହୁତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ନହେଲେ ମଧ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଏହା ମଧ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଅଟେ । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରାୟ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଗୁହାଳ ଓ ଖତଗଦା ଦେବତା ଥିବା ମଧ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇ ଥାଏ । ସପ୍ରସଙ୍ଗ ଏଠାରେ ଭୂମିଜ ଆଦିବାସୀଙ୍କ 'ସହରାଇ ବଂଙ୍ଗା' (ବନ୍ଦାଣ ପୂଜା)ର ଅବତାରଣା କରାଯାଇପାରେ । ବେଶ ନିଷ୍ଠା ଓ ନିୟମରେ ପାଳନ କରୁଥିବା ଏହି ପୂଜାରେ ଧର୍ମଦେବତା, ଗ୍ରାମଦେବତା, ଗରେୟା, ବୁରୁ ବଂଙ୍ଗା, ହାପାଲୁମ ବଂଙ୍ଗା, ମହାଦେବ ବଂଙ୍ଗା, ଗଣା ହାଙ୍କର ବଂଙ୍ଗା (ଗୁହାଳର ପ୍ରହରୀ), ଗଣା ମାହାର(ଗୁହାଳ ଦେବତା), ଗଣା ଉଭରା (ପ୍ରାଚୀନ ଗୁହାଳ ଦେବତା), ଚନ୍ଦନ ଦେଉଲି/ଲେଦା ଦେଉଲି, ବାଗାଲ ବଂଙ୍ଗା, ବାଗୁଡି ବଂଙ୍ଗା, ହାପାଲୁମା ବଂଙ୍ଗା ଆଡି ଦେବତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ଗୋ-ମହିଷଙ୍କ ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଯାଇଥାଏ । ଜଙ୍ଗଲରେ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ରୋଗଆଦିରୁ ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଏହି ପୂଜା କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ପୂଜାରେ ଭୂମିଜ ନାରୀମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା 'ଗାଇ ଚୁମାଣ' ବନ୍ଦାଣ ବେଳେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ମାଦଳ ବଜାଇ ଗୀତଗାଇବା ବେଶ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟାୟର । ଜନଜାତି ମଣିଷ ବିବିଧ ରୂପରେ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଯୋଡି ହୋଇଥିବାର ଏହା ଏକ ଉଦାହରଣ ହୋଇପାରେ । ସେହିଭଳି ଆଉ ଏକ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଉଚିତ । ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତିରେ ଦୀପାବଳି ପର୍ବ ପାଳିତ ହୋଇ ନଥାଏ । ଯଦିଓ ଏହି ପାର୍ବଣ ଋତୁରେ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଅନେକ ପର୍ବ ପାଳନ କରିଥାନ୍ତି ସେଥିମ୍ନରେ ଦିଆଲି ଅନ୍ୟତମ । କୋରାପୁଟର ପରଜା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଦିଆଲି ପର୍ବଟି ସାଧାରଣତଃ ଦୀପାବଳି ସହିତ ସିଧାସଳଖ ସମ୍ପର୍କିତ ହୋଇନଥିଲେ ମଧ ଦୀପାବଳି ପର୍ବ ପରେ ହିଁ ଏହା ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ । ସେ ମାସକୁ ପରଜାମାନେ 'ଦିଆଲିମାସ' ବୋଲି ମଧ କହିଥାନ୍ତି । ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣିମାକୁ ଧରି ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ । ନିଶାଣୀମୁଣ୍ଡାରେ ସବୁ ନୂଆ ଜିନିଷ ସହ ପୂଜା ଦେବାପରେ ସାମୂହିକ ପଂକ୍ତିରେ ସମସ୍ତେ ଏକତ୍ର ଖାଇପିଇ ନାଚଗୀତ ଆନନ୍ଦ ମ୍ନରେ ଦିଆଲି ପର୍ବ ପାଳିଥାନ୍ତି । ଦିଆଲିକୁ ସାଧାରଣତଃ କୃଷିଭିତ୍ତିକ ତଥା ମଙ୍ଗଳକାରୀ ପରବ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଭତରା ଆଦିବାସୀମାନେ ଦିଆଲି ପର୍ବକୁ ଦୁଇଥର ପାଳିଥାନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସରେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ଗାଈଗୋରୁମାନଙ୍କୁ କୋଠାଶାଳା (ଗୁହାଳ)ରେ ପୂଜା କରିବା ସହିତ ଭାତ ଖୁଆଇ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରିଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ ପିଠାପଣା କେବଳ ହୋଇଥାଏ । ଏହାକୁ ପ୍ରକୃତ ଦିଆଲି କହିଥାନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିଆଲି ଅନ୍ୟ ଏକ ସମୟରେ ହୋଇଥାଏ । ଯାହାକି ଗାଈଗୋରୁ ଚରାଇବା ନିମନ୍ତେ ଥିବା 'ନରିଆ' ବା 'ଗଉଡିଆ' ଦିଆଲିର ଦିନ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ସେଦିନ ଗ୍ରାମରେ ତା'ଦ୍ୱାରା ପିଠାପଣା ତଥା ମାଂସଆଦି ବଣ୍ଟା ହୋଇଥାଏ । ପରଜା ଓ ଭତରା ଆଦିବାସୀଙ୍କ ସମେତ ଅନେକ ଜନଜାତି ମଣିଷ ଏହି ପର୍ବକୁ ପାଳନ କରୁଥିବା ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥାଏ । ମାତ୍ର ଦିଆଲି ପର୍ବର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଗୋସମ୍ପଦ ଏବଂ ଗୃହପାଳିତ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ସମୃଦ୍ଧି ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ତଥା ଗ୍ରାମ-ପରିବାରର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଅଭିପ୍ରେତ ଅଟେ । ସପ୍ରସଙ୍ଗ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପୂଜା ମ୍ନ ସ୍ମରଣକୁ ଆସିଥାଏ ।

'ପ୍ରକୃତି' ଓ ଆଦିବାସୀ ନୃତ୍ୟ:

ବିଶ୍ୱର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶର ପ୍ରାକକାଳରେ ପ୍ରକୃତିର ଅନୁକରଣ ଭିତରୁ ହିଁ ଜନାଜାତୀୟ ନାଚ ଓ ଗୀତାର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବା କଥା ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ମାନେ ମତାପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ତାହା ପୁଣି ବିଶେଷତଃ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀଙ୍କ ସ୍ୱର-ତାଳ ତଥା ବିବିଧ ବୃକ୍ଷ-ଲତାଙ୍କ ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଥିବା ଅନୁମାନ କରାଯାଇଥାଏ । ଏଠାରେ ସେଇଭଳି କେତେକ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଭୂୟାଁ ଜନଜାତିଙ୍କ କେତେକ ନାଚ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥାଏ । ଯଥା ବାଘର ହରିଣ ଶିକାର ଅନୁରୂପ ଏକ ନାଚ ହେଉଛି 'ବାଘପାଳି ନାଚ' ଭୂୟାଁ ଯୁବକମାନେ ଏହାକୁ ସାମୂହିକ ଭାବେ ନାଚିଥାନ୍ତି । ଅନୁରୂପ ଭାବେ ଭୂୟାଁ ଯୁବତୀମାନେ ଜଙ୍ଗଲରେ ଜଙ୍ଗଲଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ବେଳେ ଭାଲୁର ଉପଦ୍ରବକୁ ଆଧାର କରି ଯୁବତୀମାନେ 'ଭାଲୁପାଳି ନାଚ' ନାଚିଥାନ୍ତି । ସେଇଭଳି ଭୂୟାଁମାନଙ୍କର 'ସାପପାଳି ନାଚ' ଟି ବେଶ ଲୋକପ୍ରିୟ ଅଟେ । ଏହା ଏକ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ନୃତ୍ୟ ହେଲେ ମଧ ଯୁବକ-ଯୁବତୀମାନେ ଭୁଇଁରେ ଲୋଟିପଡି ସାପ ଭଳି ଅବିକଳ ନାଚିଥାନ୍ତି । ଭୂୟାଁ ଯୁବତୀମାନେ ମୃଗ ଓ ଶିକାରୀର ଅଭିନୟ କରି ନାଚୁଥିବା ଏକ ନାଚ ହେଉଛି 'ମିରିଗପାଳି ନାଚ' । 'ହାତୀପାଳି ନାଚ'ରେ ଭୂୟାଁ ଯୁବତୀ ମାନେ ଲୁଗାର ମୁଣ୍ଡକୁ ଧରି ତାହାକୁ ହାତିଶୁଣ୍ଢର ଆକାର ଦେଇ ପିଠି ଉପରେ ସାନ ସାନ ପିଲାଙ୍କୁ ବସାଇ ଏହି ନୃତ୍ୟକୁ ହାତୀ ଭଳି ଝୁଲି ଝୁଲି ନାଚିଥାନ୍ତି । ସେଇଭଳି 'ଗୁଣ୍ଡରୀପାଳି ନାଚ' ଓ 'ଗୀଧପାଳି ନାଚ' ଦୁଇଟି ପକ୍ଷୀଙ୍କ ଅନୁକରଣାତ୍ମକ ନୃତ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ

ଅଟେ । ଗୁଣ୍ଡରୀ ଚଢେଇ ଯେପରି ଲାଞ୍ଜ ହଲାଇ ପଛକୁ ହୋଇ ନାଚିଥାଏ । ସେହିଭଳି ଯୁବତୀମାନେ ଏହି ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଶାଗୁଣା ବା ଗୀଧପାଳିନାଚରେ ଜଣେ ଯୁବତୀ ଶବ ହୋଇ ଶୋଇରହେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଯୁବତୀମାନେ ଶାଗୁଣାମାନଙ୍କ ଭଳି ଶବ ଚାରିପାଖରେ ଘୁରି ଘୁରି ଶବକୁ ଝୁଣି ଝୁଣି ଖାଇଲା ଭଳି ଯୁବତୀକୁ ନିଜ ମୁହଁରେ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନାଚି ଥାନ୍ତି । ଏ ସମସ୍ତ ନାଚରେ ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କ ପ୍ରକୃତି ଓ ଆଚରଣ ବେଶ ସୂକ୍ଷ୍ମତାରେ ଅନୁଭବି ହେବ । ଯେଉଁଠି ପ୍ରକୃତି ଓ ମଣିଷର ସମ୍ପର୍କର ଆଉ ଏକ ଫର୍ଦ୍ଦକୁ ଅନ୍ମାନ କରିହେବ ।

ନବରଙ୍ଗପୁର ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ନନ୍ଦାହାଣ୍ଡି ବ୍ଲକର ଅମାନାତ୍ୟ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ନାଚ ହେଉଛି ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ ନାଚ । ସେଥିମ୍ଧରୁ 'ହଂସନାଚ' ଅନ୍ୟତମ । ଏହି ନାଚରେ ଦୁଇରୁ ଛଅଜଣ ଯୁବକ ଏବଂ ଦୁଇଜଣ ଯୁବତୀ ଏହାକୁ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତୁ । ଅନେକ ସମୟରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଏଥିରେ ମିଶି ନାଚୁଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ପ୍ରଥମେ ଯୁବତୀମାନେ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଯୁବକମାନେ ପରେ ଏକତ୍ର ନାଚିଠାନ୍ତି । ବଡ ବଡ ହଂସମୁଖା ପିନ୍ଧି ସମସ୍ତେ ହଂସ ଅନୁରୂପ ନାଚିଥାନ୍ତି । ଏହି ନାଚ ମଧ୍ୟ ସ୍ମରଣ କରାଇଦିଏ ମଣିଷର ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଏକାତ୍ମକତାକୁ ।

ଜୁଆଙ୍ଗମାନେ ବହୁ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀଆଦିଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରି ନାଚୁଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅନେକ ଗବେଷକ ସେମାନଙ୍କ ଗବେଷଣା ଭିତରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦିଗକୁ ସୂଚିତ କରିଥାଏ । ସେଥିମଧ୍ୟରେ ଭାଲୁନାଚ, କପୋତନାଚ, ଘୁଷୁରି ନାଚ, କଚ୍ଛପ ନାଚ, ବାଘନାଚ, ତିତିରିପକ୍ଷୀ ନାଚ, ହରିଣ ନାଚ, ବଳଦ ନାଚ, ମୟୂରନାଚ, କୁକୁଡ଼ା ନାଚ, ବାର୍ହାନାଚ, ହାତୀନାଚ, ସାପନାଚ, କୋଇଲି ନାଚ, ଘରଚଟିଆ ନାଚ, ହରଡ-ଚଢେଇ ନାଚ ଆଦି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ପାରା ନାଚ ଓ ଶକୁନ ନାଚ ଭଳି କେତେକ ନାଚ ଏବେ ହେଉ ନଥିବା ଜଣାଯାଏ । ପାରାନାଚଟି ଶୃଙ୍ଗାର ରସାତ୍ମକ ଏବଂ ପ୍ରେମଭାବାତ୍ମକ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ବାର୍ହା ନାଚଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଟେ । କାରଣ ଏହି ନାଚରେ ଉଭୟ ଯୁବକ-ଯୁବତୀମାନେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଯୌନପ୍ରବଣତାକୁ ପରିପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଯୁବକମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ବାର୍ହା ବା ଜଙ୍ଗଲୀ ଶୁକର ଭଳି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଶକୁନ ନାଚ ବା ଶାଗୁଣା ନାଚରେ ଜଣେ ଜୁଆଙ୍ଗ ଯୁବକ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଭୂମି ଉପରେ ପଡି ରହନ୍ତି । ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ଯୁବକର ଦୁଇପାଖରେ ଠିଆହୋଇ ସାମୂହିକଭାବେ ଦୁଃଖାତ୍ମକ ସଂଗୀତ ଗାନକରି ନାଚିଥାନ୍ତି । ମୃତବ୍ୟକ୍ତିର ଆତ୍ମାର ସନ୍ତୋଷ ବିଧାନ ନିମନ୍ତେ ଏହି ନାଚ ପରିବେଷଣ କରାଯାଇଥାଏ । ମୃତ୍ୟୁର ଅଭିନୟ କରି ମୃତବତ ପଡ଼ିରହିଥିବା ଯୁବକକୁ ଅନ୍ୟ ଜୁଆଙ୍ଗମାନେ ଦୁଃଖରେ ଟଣାଓଟରା କରି ନିଜର ଆତ୍ମୀୟତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଶକୁନ ନାଚ ଦେଖୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଆଖିରେ ଲୁହ ଆସିଥାଏ । ଏଭଳି ନାଚ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ନହେବାର କାରଣ ହେଉଛି ଆଦିବାସୀ ଜୀବନ ଆଶାବାଦୀ ଏବଂ ଆନନ୍ଦରେ ରହିବାରେ ବିଶ୍ୱାସୀ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନଧାରେ ଶକୁନନାଚ କେବେହେଲେ ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ପାରି ନଥିବ । ଯଦିଓ ଏଠାରେ ଏକଥାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯିବା ଉଚିତ ଯେ ଜୁଆଙ୍ଗ ସମାଜରେ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ-ସରୀସୃପମାନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସର୍ବାଧିକ ନୃତ୍ୟ ରହିଛି । ଯାହା ଭିତରେ ଜୁଆଙ୍ଗ ସମାଜର ପ୍ରକୃତି ସହିତ ନିବିଡ଼ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ । ଅନୁରୂପ ଅନୁକରଣ ସହିତ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ-ସରୀସୃପଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ସମାବେଶ ନାଚଗୁଡ଼ିକରେ ବେଶ୍ ହୃଦ୍ୟ । ସମ୍ପ୍ରତି ଏଥିମ୍ଧରୁ ଅନେକ ନାଚ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ନହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହର ଆଭିମୁଖ୍ୟ କିନ୍ତୁ ବଦଳି ଯାଇନାହିଁ ।

'ପ୍ରକୃତି' ଓ 'ଆଦିବାସୀ'- ଅଳ୍ପ ସମ୍ଭାବନା ଅଧିକ ଆଶଙ୍କା:

ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିବିଧତା (Cultural Diversity)ର କଥା ପଡ଼ିଲେ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ଆସିଥାଏ । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ପ୍ରାୟ ୩୭୦ ନିୟୁତ ଆଦିବାସୀ ପୃଥିବୀର ପ୍ରାୟ ୨୦ ଶତକଡ଼ା ଅଂଶରେ ବସବାସ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ୫୦୦୦ ବିଭିନ୍ନ ଜନଜାତିର ମଣିଷ ଏହି ପାରମ୍ପରିକ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିଥାନ୍ତି । ଏପରିକି ସମ୍ପ୍ରତି ସଂଖ୍ୟା ଲଘୁରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ଆଦିବାସୀ ଯୁଝି ହେଉଛନ୍ତି ଅନେକ ସମସ୍ୟା ସହିତ । ଯେପରି ଆଇନରେ ସେମାନଙ୍କର ଜମିର ଅଧିକାର ଅଛି କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ତାହା ନାହିଁ । ସାମାଜିକ, ଆର୍ଥନୀତିକ ବିକାଶ ଓ ନୂତନ ବୈଷୟିକ ବିକାଶ ପାଇଁ ବଳପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କୁ ବିସ୍ଥାପିତ କରାଯାଏ । ସମ୍ପ୍ରତି ଉନ୍ନତ ବୀଜ/ ମଞ୍ଜି, ରସାୟନିକ ସାର ଏବଂ କୀଟନାଶକ ଭଳି ଜ୍ଞାନଗର୍ଭ ବୈଷୟିକତାର ପ୍ରୋତ୍ସାହନ, ନଗଦ 'ସଲ ଚାଷ ଏବଂ ବୃହତ ବୃକ୍ଷ-ରୋପଣ ଭଳି ଯୋଜନା ପରିବେଶର ଅବନତି ଘଟାଇ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ପାରମ୍ପରିକ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ପ୍ରାକୃତିକ ସଂରଚନା (Eco-System) ଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇସାରିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ଅନେକ ସମୟରେ 'ଅସ୍ଥାୟୀ ବିକାଶ' (Unsustainable Development) ତଥା ବେଳେବେଳେ ବଡ଼ବଡ଼ ଶିଳ୍ପପ୍ରତିଷ୍ଠାନ-ରାସ୍ତା-ରେଳରାସ୍ତା-ଡ୍ୟାମ୍-ନଦୀବନ୍ଧ-ବ୍ୟାରାଜ ତଥା ଖଣି-ଖାଦାନଭିତ୍ତିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଏପରିକି ପର୍ଯ୍ୟଟନର ବିକାଶ (Tourism Development)ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଘଟିଛି ଅନେକ କ୍ଷତି । ଉଚିତ କ୍ଷତିପୂରଣ ତଥା ଯଥାଯଥ ଥଇଥାନ ନହୋଇ ହଜାର ହଜାର ଆଦିବାସୀ ହୋଇଛନ୍ତି ବିସ୍ଥାପିତ ଓ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଭୟାରଣ୍ୟର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଅରଣ୍ୟସଂଲଗ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ତାଡ଼ିତ ହୋଇ ସେମାନେ ହରେଇଛନ୍ତି ନିଜର ପାରମ୍ପରିକ ବାସ ଓ ଜଙ୍ଗଲ । ଯେଉଁ ଅରଣ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାକୃତିକ ରୂପରେ

ସଂରକ୍ଷିତ ଥିଲା ତାହା ଅନେକତ୍ର ବାହ୍ୟ ଅଧିବାସୀଙ୍କ ଅକ୍ତିଆରକୁ ଆସି ବିନାଶ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଯାଇଥିବା ମଧ୍ୟ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିଛି । ଦ୍ରୁତ ବିକାଶ କରୁଥିବା ସହରୀ ସଭ୍ୟତାର କାରଣରୁ ଘଟୁଥିବା ଜଳବାୟୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ(Climate Change)ର ପ୍ରଭାବକୁ ବି ଭୋଗୀଛନ୍ତି ଜନଜାତି ମଣିଷ, ଯେଉଁଥିପାଇଁ କି ସେମାନେ କେବେହେଲେ ଦାୟୀ ନୁହନ୍ତି । ଏପରିକି ଜଳବାୟୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସେମାନଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପାଇଁ ସାଜିଛି ଚରମ ବାଧକ । ଜବରଦଖଲ ଓ ଜଳ-ଜଙ୍ଗଲ-ଜମିରୁ ଉଚ୍ଛେଦ ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ମୌଳିକ ଜୀବନକୁ ବ୍ୟାଘାତ ଦେଇଛି ଅନୁରୂପ ଭାବେ ମହିଳାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଜଙ୍ଗଲରୁ ମହିଳାମାନେ ଜଙ୍ଗଲଜାତ ଲଘୁଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟର ସଂଗ୍ରହ କରି ଗୁଜୁରାଣ ମେଣ୍ଟାଉଥିବା ଅର୍ଥନୀତି ଅନେକତ୍ର ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି । ଏପରିକି ଜାଳେଣୀ କାଠ ସଂଗ୍ରହ ନକରିପାରି ଏକପ୍ରକାର ଧ୍ୱସ୍ତ ଆର୍ଥନୀତିକ ପରିସ୍ଥିତି ସହ ଯୁଝୁଛନ୍ତି ସାଧାରଣ ଆଦିବାସୀ । ତେଣୁ କୁହାଯାଇପାରେ ଜନଜାତି ମଣିଷ ଯେଉଁମାନେ କି ପ୍ରକୃତିର ସନ୍ତାନ ଭାବେ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ରହିଆସିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ସମାଜର ମୂଳସ୍ରୋତରେ ମିଶାଇବା ଭଳି ପଦକ୍ଷେପ ଶୁଣିବାକୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲେ ବି ତାହା ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱଧର୍ମ ନୁହେଁ, ତେଣୁ ଏକପ୍ରକାର ତ୍ରିଶଙ୍କୁର ଅବସ୍ଥା ସେମାନେ ଭୋଗୁଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ । ଆଦିବାସୀଙ୍କୁ ସମାଜର ମୂଳସ୍ରୋତରେ ମିଶାଇବା ଭଳି ଉକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଏକ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଅଟେ । ଯାହାର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଧାରଣା ହିଁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅଟେ । କାରଣ କିଏ ମୂଳସ୍ରୋତ (Main Stream)? ଆଦିବାସୀ ମଣିଷ ନା ଆମେ ? ତେଣୁ ଏହିଭଳି ଅଭବ୍ୟକ୍ତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ଜନଜାତି ମଣିଷଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ଏକ ସମାନ୍ତରାଳ-ବିକଳ୍ପ (Parallel Substitute) ଯୋଗାଇପାରିଲେ ବିଶ୍ୱକୁ ଦେଖିବାର ଗବାକ୍ଷ ବି ବଦଳିଯିବ । ଆଉ ସେଇ ଗବାକ୍ଷରେ ଏପଟେ ସେପଟେ ଉଭୟପଟେ ଆମେ ନିଜକୁ ଅପରର ଦର୍ପଣରେ ଦେଖିପାରିବା ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ (ଓଡ଼ିଆ):

୧. ଅଢାରୀ, ସଦାନନ୍ଦ, କରପୁଟର ଦୁରୁଆ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ, ସୃଜନସ୍ୱପ୍ନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୨୨

୨. ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ବିଭୂତିଭୂଷଣ, ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଓ ଲୋକସାହିତ୍ୟ, ଲିପିକା, ଜଟଣୀ, ପୁରୀ, ୨୦୧୮

୩. ନାଏକ, ସୁମନ୍ତ, ଜନଜାତି ଭୂୟାଁ:ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି,ଲିପିକା,ଜଟଣୀ,ପୁରୀ, ୨୦୧୭

୪. ପ୍ରଧାନ, ରଞ୍ଜନ, ଜୁଆଙ୍ଗ ପର୍ବପର୍ବାଣି, କ୍ରିଏଟିଭ ଓଡିଶା, କେନ୍ଦ୍ରାପଡା, ୨୦୧୪

୫. ପ୍ରଧାନ, ରଞ୍ଜନ, ଆଦିବାସୀ ନାଚ ଓ ଗୀତ, କ୍ରିଏଟିଭ ଓଡିଶା, କେନ୍ଦ୍ରାପଡା, ୨୦୧୨

୬. ବେହେରା, ବିମ୍ବାଧର, ରାଉତ ଲଗ୍ନଜିତ ପ୍ରଦୀପ, ବାଥୁଡି ଜନଜାତି ଜୀବନଧାରା ଓ ସଂସ୍କୃତି, କାବ୍ୟଲୋକ ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୧୭

୭. ଭୋଳ, ଲତା, ଭୂମିଜ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତି,ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଡେମୀ,ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୦୩

୮. ମହାପାତ୍ର, ନାଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଲୋଧା ସଂସ୍କୃତି ଓ ଲୋକସାହିତ୍ୟ, ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଡେମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୦୨

୯. ମହାନ୍ତି,କୃଷ୍ଣ କୁମାର ମହାନ୍ତି,ବେହୁରା,ନବକିଶୋର,ଓଡିଶାର ଜନଜାତି,ସମାଜ,ସଂସ୍କୃତି, ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୦୮

୧୦. ମାଦ୍ରା, ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ମାଲ୍ୟାବନ୍ତର ଆଦିମସଂସ୍କୃତି, ସୁବର୍ଣ୍ଣଶ୍ରୀ ପ୍ରକାଶନୀ, ବାଲେଶ୍ୱର, ୨୦୧୫

୧୧. ସାହୁ,ଅଜୟ, ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜାତି, କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲା ସାମ୍ବାଦିକ ସଂଘ,କୋରାପୁଟ, ୨୦୧୫

୧୨. ସାହୁ,ଅଜୟ, ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀ, କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲା ସାମ୍ବାଦିକ ସଂଘ,କୋରାପୁଟ, ୨୦୦୪

References (English) :

୧. Panda, Debabrata,Bisoi, Sidhanta Sekhar, Palita, Sharat Kumar, Floral Diversity Conservation throughSacred Groves in Koraput District,Odisha, India: A Case Study, International Research Journal of Environment Sciences, Vol.3/9,September-2014

୨. Panda Taranisen, Mishra Nirlipta,Pradhan Bikram Kumar, Rahimuddin, Shaik,Mohanty, Rajballav, Saced Groves in Conservation of Biodiversity in Odisha, Holistic Approach to Environment, Vol-10/1, 2020

୩. Tripathy, Poonam, An Anthropological study of totem and taboo in Oraon and Munda tribe of Ranchi District in Jharkhand, International Journal of Creative Research Thoughts (IJCRT), An International Open Access, Peer-Reviewed, Refer Journal, Vol-6, March-2018